

Univerzitet u Sarajevu
Filozofski fakultet
Odsjek za pedagogiju

***Pristupačnost fakulteta Univerziteta u Sarajevu
studentima s invaliditetom***
(završni diplomski rad)

Mentorica:
prof.dr. Lejla Kafedžić

Studentica:
Fikreta Duranović

Sarajevo, april, 2019.

Sadržaj

I UVOD	3
DEFINIRANJE OSNOVIH POJMOVA	5
II TEORIJSKI DIO RADA.....	7
1. INKLUZIJA U ODGOJNO-OBRAZOVNOM PROCESU.....	8
1.1. Studenti s invaliditetom	10
1.2. Zakonska regulativa	11
1.2.1. Međunarodni dokumenti	11
<i>Ujedinjeni narodi</i>	<i>11</i>
<i>Vijeće Evrope</i>	<i>13</i>
1.2.2. Domaći pravni akti.....	14
2. PRISTUPAČNOST OKRUŽENJA STUDENTIMA S INVALIDITETOM... 16	
2.1. Univerzalni dizajn	18
2.2. Prostorna pristupačnost fakulteta studentima s invaliditetom	21
2.3. Pristupačnost dostupnosti informacija	25
2.4. Psihosocijalne potrebe studenata s invaliditetom	30
III METODOLOŠKI DIO RADA.....	32
IV REZULTATI ISTRAŽIVANJA.....	40
2.5. Stavovi i mišljenje studenata s invaliditetom o pristupačnosti fakulteta	41
2.6. Stavovi i mišljenje akademskog osoblja o pristupačnosti fakulteta studentima s invaliditetom	49
2.7. Prostorna pristupačnost fakulteta studentima s invaliditetom	57
V ZAKLJUČAK.....	62
5.1. Prijedlozi za poboljšanje pristupačnosti fakulteta Univerziteta u Sarajevu studentima s invaliditetom	64
VI LITERATURA	65
VII PRILOZI.....	68

I UVOD

Inkluzija, kao politika zastupanja prava osoba s invaliditetom na izjednačen način, započinje sredinom 90-ih godina prošlog stoljeća u okviru tzv. socijalnog modela, promičući pravo na uključenost u društvo i izjednačavanje prava (Skočić-Mihić, 2011). Tijekom niza godina osobe s tjelesnim i/ili psihološkim teškoćama bile su od strane zapadnjačkog društva predstavljane na mnoge načine uglavnom, s manje poštovanja. Nekoliko modela karakteriziraju povijest invaliditeta, a to su vjerski model/model milosrđa, medicinski model/genetički model, a od nedavno društveni model/model ljudskih prava (BRAIN.HE., 2010). Pojavom socijalnog modela i modela ljudskih prava dolazi do značajnih promjena u odnosu društva prema osobama s invaliditetom.

Socijalni model kao osnovni problem naglašava odnos društva prema osobama s invaliditetom. Osnovna je ideja modela da invaliditet objektivno postoji i da ga ne treba negirati, no invaliditet ne umanjuje vrijednost osobe kao ljudskog bića. Ono što osobe s invaliditetom isključuje iz društva su neznanje, predrasude i strahovi koji prevladavaju u tom društvu (Mihanović, 2010).

Model ljudskih prava usmjeren je na dostojanstvo ljudskog bića, pri čemu su u kontekstu invaliditeta naročito važne četiri vrijednosti: dostojanstvo, autonomija, jednakost i solidarnost, a prepoznavanje vrijednosti ljudskog dostojanstva služi kao podsjetnik da osobe s invaliditetom imaju udio u društvu i polažu pravo na to društvo (Quinn & Degener 2002; Žiljak 2005).

Inkluzija sama po sebi ne podrazumijeva izjednačavanje svih ljudi, nego uvažavanje različitosti svakog pojedinca. U tome i jest njena vrijednost, jer nam kroz razvoj opće tolerancije prema individualnim razlikama i potrebama omogućava širenje spoznaja, obogaćivanje iskustava i razvoj čovječnosti. Inkluzija svakom pojedincu pruža mogućnost odlučivanja o vlastitom životu i preuzimanja odgovornosti (Cvetko, Gudelj i Hrgovan, 2000).

Inkluzija podrazumijeva potpunu ravnopravnost svih građana u društvu, bilo da imaju invaliditet ili ne. Jedno od obilježja ravnopravnosti jeste upravo obrazovanje. Danas, iako mnoge škole otvaraju svoja vrata inkluziji, ipak i dalje postoje mnogobrojne teškoće. Te teškoće se povećavaju i izraženije su kako se povećava i sam stupanj obrazovanja. Tako, studenti s invaliditetom nerijetko moraju da se suočavaju sa mnogobrojnim izazovima koje nisu imali u prethodnom stupnju obrazovanja. Njihove potrebe se povećavaju, a pristupačnost je sve manja.

Započevši sa fakultetskim obrazovanjem nailaze još i na mnogo veće arhitektonske barijere, otežan vid komunikacije, pristupačnost i stručnost akademskog osoblja da odgovori na potrebe studenata s invaliditetom. Fakultet nije više u blizini kuće, kako je to vjerovatno bilo kroz osnovnoškolsko i srednjoškolsko obrazovanje, već studenti moraju da koriste javni prijevoz ili da žive u domu, promjena okruženja, novi ljudi, povećan stres,...Sve su to poteškoće sa kojim se susreću skoro svi studenti u globalu, pa tako i studenti s invaliditetom.

Shodno tome, ovaj rad ima za cilj i prikazati stanje inkluzivnosti na Univerzitetu u Sarajevu, te ispitati pristupačnost fakulteta studentima s invaliditetom.

DEFINIRANJE OSNOVIH POJMOVA

Komitet Ujedinjenih nacija je u augustu 2006. godine utvrdio široku definiciju invalidnosti koja glasi: „Invalidnost proističe iz interakcije osoba sa oštećenjima sa okolinskim barijerama koje se odražavaju u stavovima zajednice, a otežavaju puno i efektivno učešće osoba sa invaliditetom u društvu, na osnovu jednakosti sa ostalim članovima tog društva“ (Tatić 2008).

Invaliditet se definiše kao zajednički izraz za veliki broj različitih funkcionalnih ograničenja koja se pojavljuju u svakoj populaciji, svake zemlje u svijetu. Ljudi mogu biti sa individualnim fizičkim, intelektualnim i čulnim oštećenjima, zdravstvenim stanjem ili mentalnom bolešću. Ovakva oštećenja, stanja i bolesti mogu biti trajna ili prolazna (Tatić, 2003).

Kroz historiju se položaj osoba s invaliditetom mnogostruko mijenjao, od onog da su osobe s invaliditetom bile u potpunost odsječene od ostatka društva do danas kada se nastoje uključiti i osobe s invaliditetom u društvo u svojstvu ravnopravnih građana. Jedno od najvažnijih polja tog uključivanja jeste upravo obrazovanje.

Obrazovanje bi trebalo biti osnovni činitelj društvene uključenosti za sve građane (Vijeće Europe, 2003). Obrazovanje nije samo ključ borbe protiv socijalne isključenosti nego je i ključ postizanja ekonomskog prosperiteta i širega društvenog razvoja.

Pružanje jednakih mogućnosti na svim razinama obrazovanja (uključujući u visokom obrazovanju) je „win-win“ situacija za vlade: povećavaju razinu obrazovanja i mogućnosti zapošljavanja osoba s invaliditetom, poboljšavaju živote socijalno isključenih skupina, snižavaju visoke troškove socijalne isključenosti za državni proračun te povećavaju potencijal za gospodarski razvoj (Farnell, 2012).

Inkluzivno obrazovanje podrazumijeva odgoj i obrazovanje za sve, učenje i sudjelovanje u zajednici, pozitivnu promjenu i neprekidan proces. Realizacija inkluzivnog obrazovanja je važna tema za pedagoški i društveni kontekst zato što znači mogućnost i obavezu odgojno-obrazovne ustanove da osigura kvalitetno obrazovanje za sve; podrazumijeva da su svi ljudi različiti i da se ustanova, obrazovni sistem i zajednicom mijenjaju kako bi odgovorili potrebama svih; naglašava otvorenost odgojno-obrazovne ustanove za svakoga ko, bez obzira na bilo koju karakteristiku, postaje dio zajednice koja uči, i ne odnosi se samo na one koji se smatraju drugačijim iz bilo kojeg razloga; podrazumijeva prihvaćanje različitosti među ljudima kao resursa, a ne prepreku u procesu učenja i podučavanja (Kafedžić, 2015, Šušnjara, 2017).

II TEORIJSKI DIO RADA

1. INKLUZIJA U ODGOJNO-OBRAZOVNOM PROCESU

Riječ inkluzija latinskog je porijekla i znači uključivanje, uključenje, obuhvatanje, sadržavanje u sebi, uračunavanje u..., podrazumijevanje. Sama riječ nam govori da se ne može biti malo obuhvaćen ili malo sadržan. Tu se može ili biti uključen ili ne, sadržan ili ne. Kada je u pitanju inkluzija nema mjerenja, jer inkluzija ne postoji djelimična, podrazumijeva pojedinačnu uključenost, obuhvaćenost i sadržanost (Pašalić, 2003).

Inkluzivno obrazovanje predstavlja samo jedan aspekt inkluzije u kojem se naglašava uključivanje djece s teškoćama u razvoju u školski sustav. Provedba inkluzivnog odgoja i obrazovanja u okviru redovnih škola podrazumijeva niz aktivnosti u cjelokupnoj školskoj praksi svih njenih sudionika (Karamatić i Brčić, 2012).

Pod inkluzijom podrazumijevamo sljedeće (Booth, Ainscow, 2002):

- uvažavanje svih učenika te nastavnog i školskog osoblja na jednaki način,
- sudjelovanje svih učenika, odnosno smanjivanje njihovog isključivanja iz školske kulture, kurikuluma i lokalne zajednice,
- restrukturiranje kulture, politike i prakse u školama tako da odgovaraju različitostima učenika,
- učenje i sudjelovanje svih učenika koji se mogu naći pod pritiskom isključivanja, a ne samo onih koji su kategorizirani kao učenici s poteškoćama u razvoju,
- savladavanje prepreka u učenju i sudjelovanju svih učenika,
- različitosti kod učenika predstavljaju potporu u učenju i sudjelovanju, a ne nužno problem koji se treba savladati,
- omogućavanje školovanja svim učenicima što bliže mjestu stanovanja,
- unaprjeđivanje škole se ne odnosi samo na učenike nego i na sve zaposlenike ustanove,
- postavljanje škole kao odgojno-obrazovne ustanove koja potiče razvoj inkluzivnih vrijednosti,
- razvijanje suradnje sa ostalim institucijama koji su u komunikaciji sa školom,
- spoznaja da je obrazovna inkluzija samo jedan aspekt inkluzije u društvu.

U inkluzivnom odgojno – obrazovnom sustavu ističe se holistički pristup koji uzima u obzir sve, a ne samo obrazovne potrebe učenika, pritom nikoga posebno ne izdvajajući. Takav sustav stvara primjerenije uvjete za sve učenike poštujući njihove individualne različitosti i potrebe. Inkluzija teži promjeni cjelokupnog školskog sustava tako da su nastavni planovi i programi vrlo fleksibilni. U takvom se sustavu provodi zajednički program za sve učenike uz maksimalno individualizirano prilagođavanje sadržaja i metoda rada svakom učeniku. On uključuje kreativnost i različitost didaktičkog materijala i pristupa i učenje kroz suradnju. Time se omogućava inventivno i efikasnije učenje pojedinca (Cvetko i sur. 2000).

U literaturi se često navode sljedeće prednosti inkluzivnog obrazovanja (Borić i Tomić, 2012):

- povećavanje sudjelovanja učenika i smanjenje njihove isključenosti iz školske kulture, kurikuluma i odgovarajuće lokalne zajednice,
- inkluzija nastoji povećati kvalitetu škole i za učenike, i za zaposlene u njoj,
- potiče obostrane odnose između škole i lokalne zajednice,
- inkluzija se brine za sudjelovanje i učenje svih učenika koji se mogu naći pod pritiskom isključivanja, a ne samo učenika s teškoćama,
- raznovrsnost je dragocjen resurs koji podržava princip - obrazovanje za sve,
- svi učenici imaju pravo da se obrazuju u blizini svog doma.

Kada je u pitanju visokoškolski nivo, u zadnoj deceniji inkluzivno obrazovanje se penje na popisu prioriteta politika visokog obrazovanja. Zahvaljujući postavljenim ciljevima Bolonjskog procesa, uključivanje studenata s invaliditetom u visoko obrazovanje više nije marginalna tema. Načela Bolonjskog procesa temelje se na pitanjima uključivanja svih marginalizovanih grupa, među kojima su i studenti s invaliditetom. Bolonjski proces postavlja smjernice pod zajedničkim nazivom „socijalna dimenzija“ a odnose se na osiguravanje jednakih mogućnosti marginalizovanih grupa pri upisu studija, za vrijeme trajanja, kao i pri završetku studija. Isticanje potrebe "socijalne dimenzije" visokog obrazovanja u Bolonjskom procesu postavljena je kao prva na popisu promjena politika visokog obrazovanja do 2020. godine (Farnell, Kovač 2010).

1.1. Studenti s invaliditetom

Studentima s invaliditetom smatraju se studenti sa (Tempus, 2013):

- oštećenjima vida i sluha
- motoričkim oštećenjima
- hroničnim bolestima
- specifičnim teškoćama učenja (disleksija, ADHD)
- psihičkim bolestima i poteškoćama.

Iz ove podjele vidimo da se invaliditet odnosi na fizička, psihička i intelektualna oštećenja. Svaka vrsta oštećenja za sobom donosi i određene teškoće u snalaženju u vremenu i prostoru u kojem se osoba nalazi, te je samim tim potrebna i određena prilagodba za lakše snalaženje. Načelo jednakih prilika u obrazovanju uključuje osobe s invaliditetom, koje predstavljaju društvenu skupinu koja je suočena s ozbiljnim preprekama na svim razinama obrazovanja. Ono postaje sve veći prioritet država i obrazovnih ustanova na globalnoj razini (Fajdetić i sur., 2012). Osobe s invaliditetom nastoje pronaći svoje mjesto u društvu, sve je veći broj onih koji se odlučuju za upis nekih četverogodišnjih srednjih škola, što prije nije bilo toliko izraženo, kako bi mogli dalje nastaviti i fakultetsko obrazovanje.

1.2. Zakonska regulativa

Zaštita prava osoba s invaliditetom zagantirana je nizom univerzalnih i regionalnih međunarodnih ugovora, brojnim rezolucijama, smjernicama i drugim instrumentima. U ovom dijelu prezentiran je pravni okvir koji se odnosi na prava osoba s invaliditetom, prvenstveno onaj koji je obavezujući za Bosnu i Hercegovinu, a koji uključuje UN-ove i regionalne standarde ljudskih prava, kao i praksu međunarodnih tijela koja se odnosi na primjenu tih standarda, te zakonodavni okvir u Bosni i Hercegovini. U nastavku će biti prikazani zakoni koji su utjecali na promjenu i poboljšanje položaja osoba s invaliditetom u društvu.

1.2.1. Međunarodni dokumenti

Međunarodni dokumenti kojima se štite ljudska prava polaze od osnovnog principa da svaki čovjek ima urođena, jednaka, neotuđiva i univerzalna prava, koja proizilaze iz dostojanstva svih ljudskih bića. U okviru međunarodnih dokumenata, svakako je značajno ukazati na dokumente usvojene od strane Ujedinjenih naroda, te regionalne dokumente usvojene od strane Vijeća Evrope. Država se, kao nosilac međunarodnog suvereniteta, prihvatanjem međunarodnih dokumenata ljudskih prava, obavezala na to da će uspostaviti mehanizme kojima regulira ostvarivanje prava i sloboda svim osobama na svojoj teritoriji.

Ujedinjeni narodi

- Univerzalna deklaracija o pravima čovjeka, usvojena i proglašena 10. decembra 1948. godine. Deklaracija nema nikakvu pravnu snagu s obzirom da je donesena ne kao ugovor, nego samo kao rezolucija. Međutim, predstavlja prvi sveobuhvatni instrument zaštite ljudskih prava.
- Konvencija protiv diskriminacije u obrazovanju - usvojena je 14. decembra 1960. godine sa ciljem prevazilaženja segregacije i diskriminacije na polju obrazovanja. Na snagu je stupila 22. maja 1962. godine, a Bosna i Hercegovina ju je ratificirala 12. jula 1993. godine.

- Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima i Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima - oba ova dokumenta su usvojena 16. decembra 1966. godine i pravno su obavezujuća jer su ratificirana od strane Bosne i Hercegovine 1. septembra 1993. godine.
- Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW), usvojena 18 decembra 1979. godine, koja nalaže uvođenje posebnih mjera koje ženama sa invaliditetom omogućavaju jednaku dostupnost obrazovanju i zaposlenju, zdravstvenim uslugama i socijalnom osiguranju i koje im omogućuju da učestvuju u svim oblastima društvenog i kulturnog života.
- Konvencija o pravima djeteta - usvojena je 20. novembra 1989. godine, a sadrži univerzalne standarde koje država potpisnica Konvencije mora garantovati svakom djetetu. To je prvi dokument u kojem se djetetu pristupa kao subjektu s pravima, a ne samo kao osobi koja treba posebnu zaštitu.
- Standardna pravila UN-a za izjednačavanje mogućnosti za osobe s invaliditetom koje je Vijeće ministara Bosne i Hercegovine usvojilo u septembru 2003. godine. Prva uvode nove pristupe u oblasti invalidnosti, zasnovane na socijalnom modelu i ljudskim pravima, a rješenja koja proklamiraju pretočena su u Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom.
- Evropska deklaracija o zdravlju djece i mladih s intelektualnim teškoćama i njihovih porodica - potpisana 26. novembra 2010. godine od strane predstavnika Svjetske zdravstvene organizacije, UNICEF-a i Ministarstva zdravstva Rumunije, s ciljem da se ukaže na jednakost prava djece i mladih osoba s intelektualnim poteškoćama u odnosu na ostale.
- Konvencija Ujedinjenih naroda o pravima osoba s invaliditetom i njen Fakultativni protokol - usvojeni 13. decembra 2006. godine, a Bosna i Hercegovina ih je ratifikovala 12. marta 2010. godine. Ova Konvencija je od krucijalnog značaja za oblast invalidnosti i njeni opći principi su smjernice za djelovanje u svim oblastima od značaja za osobe s invaliditetom.

Vijeće Evrope

- Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava) - potpisana je 4. novembra 1950. godine, a na snagu je stupila 3. septembra 1953. godine. Na osnovu Konvencije uspostavljen je sistem zaštite ljudskih prava na međunarodnom nivou te Evropski sud za ljudska prava u Strasburgu koji omogućava pojedincima ili grupi pojedinaca da traže zaštitu svojih prava. Konvencija, uz preambulu i osnovni tekst, sadrži i 16 protokola. Bosna i Hercegovina je ratificirala ovu Konvenciju 12. jula 2002. godine.
- Evropska socijalna povelja - potpisana je u oktobru 1961. godine, stupivši na snagu 1965. godine, a revidirana je 3. maja 1996. godine. Njome se države potpisnice obavezuju štiti ekonomska, radna i socijalna ljudska prava osoba na svojoj teritoriji. Bosna i Hercegovina je potpisala Povelju 11. maja 2004. godine, a ratifikovala je 7. oktobra 2008. godine.
- Nacrt Strategije Vijeća Evrope za invaliditet 2016-2021. Podrazumijeva strategiju za unapređenje prava i položaja osoba s invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine u smislu da im se omogući uključivanje i sudjelovanje u svim područjima društva na ravnopravnoj osnovi s ostalima, najveća moguća razina neovisnosti i sloboda izbora, sukladno usvojenim međunarodnim standardima.

Evropska unija

- Povelja Evropske unije o osnovnim pravima - pravno je obavezujuća od 1. decembra 2009. godine i čini primarno zakonodavstvo Evropske unije. Poveljom se štiti dostojanstvo čovjeka, zabranjuje diskriminacija i to konkretnim navođenjem invalidnosti, te traži uključivanje osoba s invaliditetom u život zajednice.
- Strategija Evropske unije za invaliditet 2010.-2020. - usvojena je 15. novembra 2010. godine, kojom Evropska unija definiše mjere i aktivnosti usmjerene ka unapređenju položaja svojih građana s invaliditetom.

1.2.2. Domaći pravni akti

Osim navedenih međunarodnih dokumenata, od domaćih dokumenta pri izradi Strategije koristili su se prvenstveno:

- Politika u oblasti invalidnosti u Bosni i Hercegovini iz maja 2008. godine,
- Strategije za izjednačavanje mogućnosti za osobe sa invaliditetom u Federaciji BiH 2011-2015 godine Federalnog ministarstva rada i socijalne politike iz decembra 2015. godine

Zakonski okvir za provođenje reformi u oblasti predškolskog, osnovnog, srednjeg i visokog obrazovanja čine sljedeći okvirni zakoni:

- Okvirni zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik BiH“, broj 88/07);
- Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik BiH“, broj 18/03);
- Okvirni zakon o srednjem stručnom obrazovanju i obuci u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik BiH“, broj 63/08);
- Okvirni zakon o visokom obrazovanju u BiH („Službeni glasnik BiH“ broj 59/07 i 59/09). - Zakon o federalnim ministarstvima i drugim tijelima federalne uprave („Sl. novine FBiH", broj 58/02, 19/03, 38/05, 2/06, 8/06, 61/06 i 48/11);

Strateški okvir za provođenje reformi u oblasti predškolskog, osnovnog, srednjeg i visokog obrazovanja čine sljedeći dokumenti:

- Principi i standardi obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, broj 39/14);
- Strateška platforma razvoja obrazovanja odraslih u kontekstu cjeloživotnog učenja u Bosni i Hercegovini za period 2014-2020. godine („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, broj 96/14);
- Strateški pravci razvoja karijerne orijentacije u Federaciji BiH za period 2015- 2020. godina, te Prijedlog akcionog plana za njihovu implementaciju;
- Strateški pravci razvoja visokog obrazovanja u Federaciji BiH od 2012. do 2022. godine.

- Strategija za unapređenje prava i položaja osoba s invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine (2016.-2021.) koja ima za cilj unaprijediti prava i položaj osoba s invaliditetom u smislu da im se omogući uključivanje i sudjelovanje u svim oblastima društva na ravnopravnoj osnovi sa ostalima, najveći mogući nivo nezavisnosti i sloboda izbora, u skladu sa usvojenim međunarodnim standardima.
- Akcioni plan za unapređenje prava i položaja osoba s invaliditetom u Kantonu Sarajevo (2018.-2021).
- Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje (2011): glavni cilj je osigurati zapošljavanje i profesionalnu rehabilitaciju za potpuniju radnu i socijalnu integraciju osoba sa invaliditetom, njihovo samostalno i uspješno uključivanje u svijet rada i ostale sfere društvenog života.

2. PRISTUPAČNOST OKRUŽENJA STUDENTIMA S INVALIDITETOM

Poduzimanju odgovarajućih mjera osiguravanja pristupačnosti osobama s invaliditetom danas je velika važnost u Konvenciji o pravima osoba s invaliditetom (2006) jer je cilj osobama s invaliditetom osigurati život neovisan o tuđoj pomoći i potpuno sudjelovanje u svim područjima života. Bez pristupačnosti ne može biti jednakosti i mogućnosti.

Države se stoga obavezuju preuzeti odgovarajuće mjere u vidu (Konvencija o pravima osoba s invaliditetom, 2006):

- a) provedbe minimalnih standarda i smjernica za pristupačnost prostora i usluga namijenjenih javnosti,
- b) osiguravanja da privatne pravne osobe koje nude prostore i usluge namijenjene javnosti vode računa o svim aspektima pristupačnosti,
- c) pružanja obuke interesnim skupinama o pitanjima pristupačnosti s kojima se suočavaju osobe s invaliditetom,
- d) osiguranja natpisa na brajici kako bi osigurali čitljivost osobama s oštećenjima vida u prostorima otvorenima za javnost,
- e) osiguranja pomoći u vidu osobnih asistenata i posrednika kako bi se olakšao pristup javnim objektima i prostorima otvorenima za javnost,
- f) promicanja ostalih odgovarajućih oblika pomoći i potpore osobama s invaliditetom kako bi im se osigurao pristup informacijama,
- g) promicanja pristupačnosti novih tehnologija,
- h) promicanja dostupnih informacijskih i komunikacijskih tehnologija i sustava u ranoj fazi, s ciljem da postanu pristupačni uz minimalne troškove.

Generalno, mogućnost uključivanja osoba s invaliditetom u sistem visokog obrazovanja ovisit će o pristupačnom prijevozu, pristupačnim zgradama sveučilišta, dostupnosti obrazovnih resursa, opreme i programa i, kada je to potrebno, dostupnosti primjerene tehničke potpore studentima s invaliditetom (Council of Europe, 2003).

Nedostatak bilo koje od prethodno navedenih stavki znatno utječe na uspješno snalaženje studenta s invaliditetom u tom okruženju.

Uspješna inkluzija ovisit će u velikoj mjeri i o zaposlenicima fakulteta. Stereotipi i predrasude koji su prisutni među zaposlenicima fakulteta mogu biti nepremostive barijere za studente s invaliditetom. Čak i ako osoblje nema negativne stavove u vezi sa studentima s invaliditetom, izazov može predstavljati nepoznavanje njihovih potreba i stvarnih mogućnosti. Što za rezultat ima strah od kontakta sa studentima s invaliditetom i smanjenu efikasnost podučavanja (Kafedžić, Bjelan-Guska, Šušnjara, Osmić, Zukić, 2018).

Iako i u akademskom okruženju individualizirani pristup i zadovoljenje posve specifičnih potreba može biti jedini ispravan put potpore studentima s invaliditetom, ipak postoje i neke mjere i postupci koji mogu riješiti ključna pitanja zajednička svim studentima s invaliditetom, odnosno pojedinim kategoriziranim skupinama studenata, najčešće definiranim prema njihovu oštećenju. Tako će, primjerice, studentima s motoričkim oštećenjima najizraženije prepreke zasigurno biti one prostorne, studentima s oštećenjima vida potreba za prilagođenim pristupom literaturi, studentima s oštećenjima sluha neriješeno pitanje financiranja tumača za znakovni jezik, studentima s hroničnim bolestima i onima sa psihičkim poteškoćama fleksibilnost u postavljenim rokovima ispunjavanja studentskih obaveza i katkada dnevnom ritmu aktivnosti, studentima sa specifičnim teškoćama učenja prilagođeni nastavni materijali i načini provjere znanja i slično (Kiš-Glavaš, 2006).

Kada je riječ o pristupačnosti, prije svega, potrebno je na razini države i razini samih visokoškolskih ustanova promicati načelo jednakih mogućnosti i osiguravanja jednakog pristupa visokom obrazovanju te osigurati financijsku podršku za to. Nadalje, upis na fakultet, nastava, dostupnost informacija studentima s invaliditetom bi trebala biti prilagođena na način koji odgovara potrebama studenata s invaliditetom. Također, potrebno je oformiti i službu potpore studentima, u vidu pomoći pri prevazilaženju određenih prepreka na koje nailaze. Pored toga, možda i najvažnije jeste da se arhitektonski prilagodi zgrada fakulteta studentima s invaliditetom te da im se omogući nesmetano kretanje u njoj. Svakako, na razini države bi ta prostorna pristupačnost trebala biti daleko „šira“, te je potrebno osigurati prilagođen prijevoz osobama s invaliditetom kao i sve ostale potrebne resurse.

2.1. Univerzalni dizajn

Prema Konvenciji o pravima osoba s invaliditetom (2006), univerzalni dizajn označava oblikovanje proizvoda, okruženja, programa i usluga na način da ih mogu koristiti svi ljudi u najvećoj mogućoj mjeri, bez potrebe prilagođavanja ili posebnog oblikovanja. Ipak se napominje da univerzalni dizajn neće isključivati pomoćne naprave za određene skupine osoba s invaliditetom u onim slučajevima kada je to potrebno.

Koncept univerzalnog dizajna nastao je upravo na osnovi dizajna za osobe s invaliditetom, kao svojevrsna generalizacija. U osnovi koncepta je stvaranje proizvoda, komunikacije i uređenog okruženja koje, uz minimalni trošak ili bez dodatnih troškova, može koristiti veći broj ljudi (Barić i sur., 2012). Ovaj je koncept usmjeren na ljude svih uzrasta i sposobnosti, te se oslanja na pojmove: ravnopravnost, jednak tretman i jednake zasluge, kojima je svojstven ideal da svatko treba raspolagati istim mogućnostima za sudjelovanje u različitim područjima života. Univerzalni dizajn ima svoje polazište u načelu ravnopravnosti i podrazumijeva multidisciplinarnost, odnosno zajednički rad stručnjaka iz područja planiranja, arhitekture i dizajna. Uz navedeno sadrži i sudjelovanje predstavnika različitih grupa stanovništva jer se tako povećava stupanj stručnog znanja i osigurava da se u ranoj fazi planiranja uzmu u obzir njihove potrebe, čime se povećava mogućnost ostvarivanja univerzalnog dizajna i jednakosti. Iako se počeo koristiti kao dizajn prostora, danas se univerzalni dizajn sve više odnosi i na dizajn usluga i sadržaja (informacija). Tako se dolazi i do pojma univerzalni dizajn za učenje (ili inkluzivnih mogućnosti korištenja proizvoda i usluga). Dizajn, kako ga se također naziva jer omogućava inkluziju, odnosno uključivanje) koji je moguće definirati kao pristup koji ispravlja primarnu prepreku tomu da sve učenike/studente učini uspješnima. Ta je prepreka nefleksibilni, prosjeku primjeren obrazovni program, koji postavlja nenamjerne prepreke učinkovitim učenju (CAST, 2008). Univerzalni dizajn za učenje temelji se na činjenici da svaki student u proces studiranja donosi veliku raznolikost vještina, potreba i interesa za učenje. On se odnosi na proces uklanjanja prepreka za učenje za studenti s invaliditetom na način da se poboljšava sposobnost svih da učinkovito uče (Rose i Meyer, 2002).

Univerzalni dizajn za učenje čine prilagodljive nastavne metode (materijali, tehnike, strategije), koje omogućuju učinkovito stjecanje ishoda učenja za što veći broj studenata različitih obrazovnih potreba. Zbog njihove osobitosti, univerzalni dizajn za učenje ne isključuje dodatne prilagodbe za neke studente s invaliditetom (Barić i sur. 2012).

Univerzalni dizajn za učenje počiva na tri osnovna pristupa (CAST, 2008; prema: Kiš-Glavaš, 2012):

a) osigurati više različitih sredstava prezentacije – studenti na različite načine percipiraju i spoznaju informacije koje su im prezentirane: jedni mogu kvalitetnije primati informacije prezentirane vizualno ili auditivno, a drugi pisanim tekstom. U praksi, nema jednog načina prezentacije koji bi bio optimalan svim studentima i stoga je osnovno da se informacije prezentiraju na različite načine;

b) omogućiti više sredstava izražavanja – studenti se razlikuju u načinima na koji mogu izraziti ono što znaju: neki će biti vrlo uspješni u pismenim radovima, ali ne i u usmenim prezentacijama, i suprotno. U praksi, nema jedinstvenog načina izražavanja koji bi bio optimalan za sve studente i stoga je pružanje različitih mogućnosti u provjeri stečenih kompetencija studenata osnovno;

c) omogućiti više načina uključivanja – studenti se vrlo primjetno razlikuju u načinima svoga angažmana u nastavnom procesu ili motivaciji za učenje: neki studenti su vrlo angažirani, a drugi su neaktivni, čak i preplašeni kada se suočavaju sa novim iskustvima. U praksi, ne postoji jedinstven način prikaza nastavnih sadržaja koji bi bio primjeren svim studentima i stoga je omogućavanje različitih načina i razina angažmana studenata osnovno.

Univerzalni dizajn za učenje može mnogostruko doprinijeti poboljšanju nastave u cjelokupnom smislu za sve studente ne izostavljajući i studente s invaliditetom. Ovaj pristup u središte stavlja studenta i njegove potrebe, uvažavajući sve njegove osobine te njegovu cjelokupnu ličnost.

Osnova za planiranje časa na bazi Univerzalnog dizajna za učenje (Unicef, 2014)

2.2. Prostorna pristupačnost fakulteta studentima s invaliditetom

Pristupačnost je rezultat primjene različitih rješenja u projektiranju i građenju građevina, kojima se osobama s invaliditetom i smanjene pokretljivosti osigurava nesmetan pristup, kretanje, boravak i rad u tim građevinama na jednakoj razini kao i ostalim osobama. Pristupačna građevina je dakle ona građevina, dio građevine ili oprema koja osigurava ispunjavanje obveznih elemenata pristupačnosti (Pravilnik o osiguranju pristupačnosti građevina osobama s invaliditetom NN, 151/05).

Na nivou Federacije Bosne i Hercegovine postoji Uredba o prostornim standardima, urbanističko-tehničkim uvjetima i normativima za sprječavanje stvaranja arhitektonsko-urbanističkih prepreka za osobe s umanjenim tjelesnim mogućnostima kojom se utvrđuju prostorni standardi, urbanističko-tehnički uvjeti i normativi za sprječavanje stvaranja arhitektonsko-urbanističkih prepreka koje mogu ometati ili sprječavati kretanje, boravak i rad (u daljnjem tekstu: pristupačnost) osoba umanjenih tjelesnih mogućnosti pri zadovoljavanju njihovih osnovnih životnih, radnih i drugih potreba („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine”, broj 48/09).

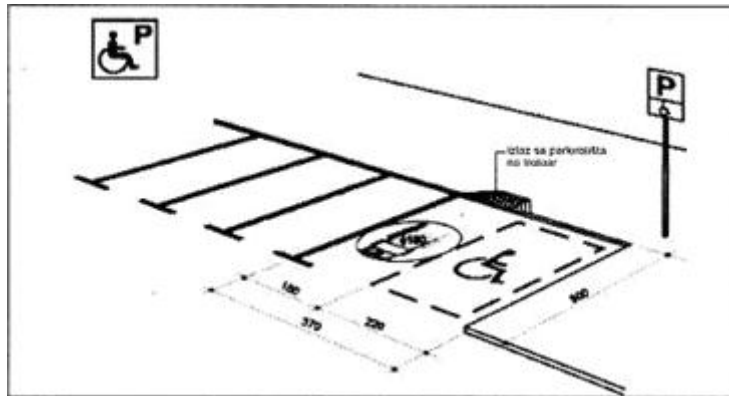
U nastavku će biti prikazani elementi prostorne pristupačnosti.

Parking mjesto

Parking mjesto mora biti smješteno najbliže pristupačnom ulazu u građevinu, te mora omogućavati ispunjavanje sljedećih uslova, odnosno imati (Zahirović, 2013):

- 1) parking mjesto za parkiranje jednog putničkog vozila lica koja koristi invalidska kolica, kad se ono nalazi u nizu parking mjesta, postavljenih okomito, koso ili uzdužno u odnosu na pločnik, veličine 375 x 500 cm,
- 2) parking mjesto za parkiranje dva vozila koje koristi lice s invaliditetom koje se nalazi u nizu parking mjesta okomitom veličine 625 x 500 cm sa međuprostorom širine 125 cm,
- 3) izlaz sa parking mjesta na pločnik ukošenim ivičnjakom nagiba najviše 10%, širine najmanje 120 cm,
- 4) površina parking mjesta izrađenu od materijala koji ne otežava kretanje invalidskih kolica (šljunak, pijesak, zatravnjena površina i sl.),

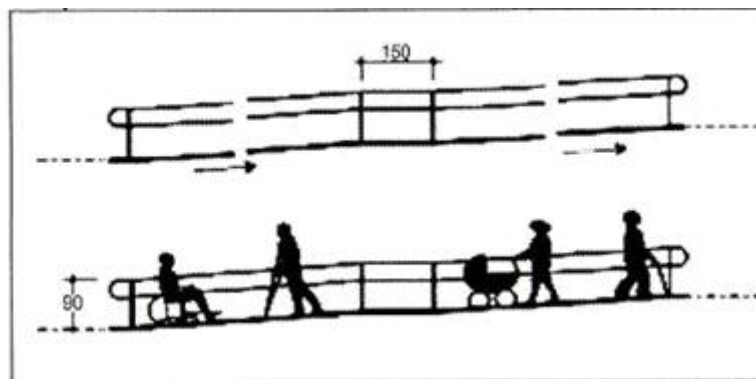
5) oznaku pristupačnosti.

Slika 1. Parking mjesto u nizu prema Uredbi o prostornim standardima, urbanističko-tehničkim uvjetima i normativima za sprečavanje stvaranja arhitektonsko-urbanističkih prepreka za osobe sa umanjnim tjelesnim mogućnostima
http://www.myright.ba/uimages/Prirucnik_o_standardima_pristupacnosti.pdf

Vertikalna komunikacija unutar i izvan zgrada

Rampa je pristupačna ako je nagiba do 6% i širine 90 cm, ako je rampa duža od 6m onda mora postojati odmorište od 150 cm i ako ima rukohvat cijelom dužinom rampe.

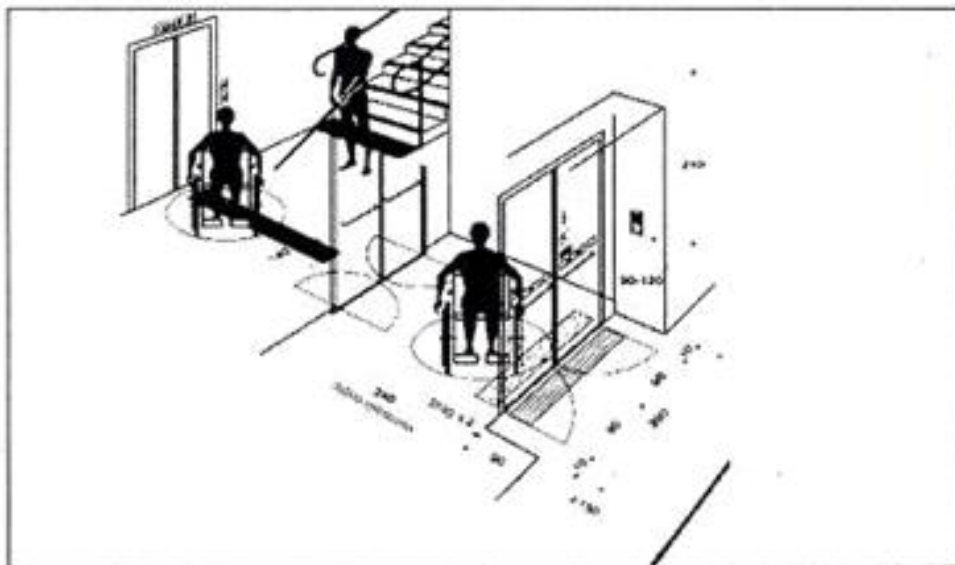
Slika 2. Kosina prema Uredbi o prostornim standardima, urbanističko-tehničkim uvjetima i normativima za sprečavanje stvaranja arhitektonsko-urbanističkih prepreka za osobe sa umanjnim tjelesnim mogućnostima
http://www.myright.ba/uimages/Prirucnik_o_standardima_pristupacnosti.pdf

Pristupačnim se smatra i stepenište koje na jednom kraju ima vertikalno podiznu platformu. Pristupačnim se smatraju liftovi koji su dimenzije ne manje od 110x140 cm, vrata na liftu ne manja od 90 cm, precizno zaustavljanje na nivou etaže ne veće ili manje od 2 cm.

Komandno pozivna ploča treba da bude postavljena na visini od 90 do 120 cm u unutrašnosti lifta i ispisana na brajevom pismu, te da imaju zvučnu najavu sprata kao i otvaranje i zatvaranje vrata.

Pristupačnost unutrašnjosti zgrada

Širina ulaznih vrata u objekat je veća od 90 cm, sa automatskim otvaranjem.

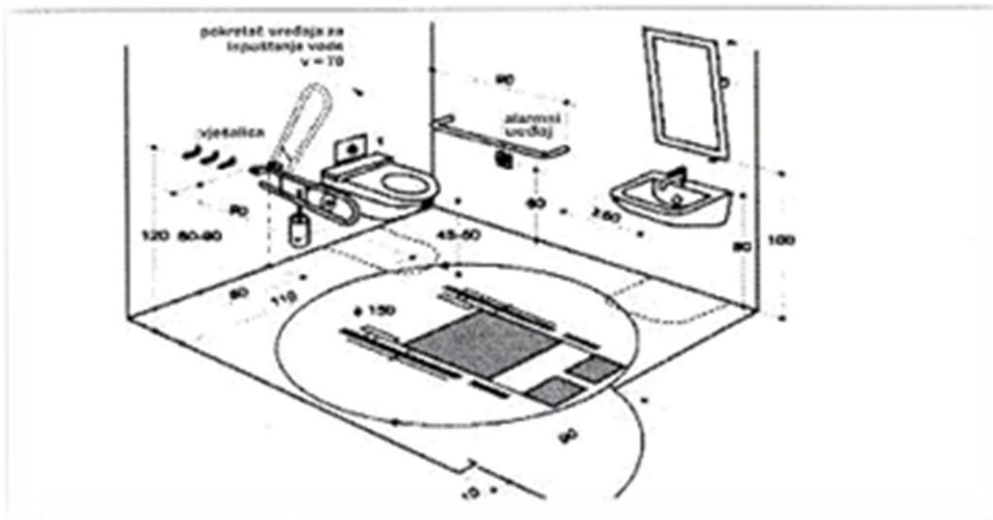
Slika 3. Ulazni prostor prema Uredbi o prostornim standardima, urbanističko-tehničkim uvjetima i normativima za sprečavanje stvaranja arhitektonsko-urbanističkih prepreka za osobe sa umanjnim tjelesnim mogućnostima http://www.myright.ba/uimages/Prirucnik_o_standardima_pristupacnosti.pdf

Krajnja visina pulta ne smije biti veća od 85 cm, oblikovan da osoba u kolicina može prići ravno na pult i pristup pultu mora biti najmanje 50 cm upušten. Od ulaznih vrata do šaltera mora biti na podu postavljena traka najmanje širine 40 cm sa užljebima u smjeru vođenja, osiguran pristupni prostor od 150 cm. Pult za gluha, slijepa i slabovidna lica mora imati komunikaciono pomagalo a pult može biti uobičajne visine.

Oglasni pano mora biti postavljen na visini od 120 do 160 cm donjim svojim rubom. Hodnik u objektu mora biti najmanje širine 150 cm. Širina ulaznih vrata u ostale prostorije unutar objekta nije manja od 80 cm te mora biti osiguran prolaz između stolova i najmanje 100 cm.

Toalet

Vrata na WC-u moraju biti ne manja od 90 cm širine, wc školjka mora biti visine od 45 do 50 cm, uz wc školjku dva sklopiva držača za ruke dužine 90 cm na visini od 80 do 90 cm, prilagođen umivaonik na visini 80 cm, jednoručnu slavinu ili senzorsko otvaranje vode, širina WC-a mora biti dovoljna za manevrisanje kolicima za osobe s invaliditetom, krug prečnika najmanje 105 cm, ogledalo nagibno na visini od 100 cm, vješalica za odjeću na visini od 120 cm.

Slika 4. WC prema Uredbi o prostornim standardima, urbanističko-tehničkim uvjetima i normativima za sprečavanje stvaranja arhitektonsko-urbanističkih prepreka za osobe sa umanjenim tjelesnim mogućnostima
http://www.myright.ba/uimages/Prirucnik_o_standardima_pristupacnosti.pdf

2.3. Pristupačnost dostupnosti informacija

Preporuka je i Vijeća Europske unije da se osigura mogućnost dodatnog informiranja i savjetovanja kako bi osobe s invaliditetom mogle odabrati odgovarajući oblik obrazovanja za sebe (European Union, 2003a).

Ovo su neke od smjernica namijenjene nastavnom osoblju u pripremi ispitne literature pristupačne studentima s invaliditetom (Barić i sur., 2012):

- Jezik pisanja - jednostavan i jasan koliko je god to moguće, što omogućava pristup studentima s oštećenjima sluha te studentima s teškoćama čitanja (npr. disleksija)
- Boja - izbjegavanje kombinacija crvena/zelena te boje shema lošega kontrasta radi olakšavanja pristupa informacijama studentima koji imaju oštećenja vida
- Naslovi i formati - korištenje već ponuđenih stilova (npr. Heading 1 ili Heading 2) radi lakšega pristupa prilagođavanju
- Tekst - korištenje većega proreda, boljih stilova fonta s minimalnom veličinom 12 pt
- Slike - obvezno korištenje opisa slika
- Navigacija - uz poveznice staviti i opis zadane destinacije

Navedene smjernice mogu se primjenjivati i za pripremu drugih pismenih sadržaja važnih studentima.

Kako navodi Vučić (2009), osobe s invaliditetom u počecima su razvoja informacijskih i komunikacijskih tehnologija dodatno bile uskraćene u pristupu znanstvenim, obrazovnim, kulturnim i drugim informacijama jer te tehnologije nisu bile prilagođene njihovim mogućnostima. Ipak, brojne inicijative za izjednačavanje mogućnosti i u ovome su području rezultirale razvojem tehnoloških normi i smjernica koje osiguravaju pristupačnost tehnologija svima.

Pristupačna je tehnologija ona koju može koristiti širok krug ljudi, kako različitih sposobnosti, tako i s različitim oblicima invaliditeta. Takva tehnologija u sebi ima ugrađene načela univerzalnoga dizajna.

Drugim riječima, tehnologija napravljena po načelima univerzalnog dizajna ona je za koju je njezin dizajner prilikom izrade uzeo u obzir različite stilove učenja kao i različite potrebe potencijalnih korisnika (Barić i sur., 2012).

Ona podrazumijeva bilo koji komad opreme ili sistemski proizvod koji se koristi za povećavanje, održavanje ili poboljšavanje sposobnosti osoba s invaliditetom, bilo da je riječ o vrlo uobičajenom i jednostavnom pomagalu kao što su to kolica za osobe s invaliditetom, ili modernim kompliciranim i sofisticiranim uređajima vezanim uz korištenje komunikacijskih i informacijskih tehnologija (Symington, 2004). Brojne su mogućnosti kao i primjeri korištenja pomoćne tehnologije. Tako primjerice osobe s ograničenom funkcijom šake mogu koristiti tipkovnicu sa širim tipkama ili posebno prilagođene miševe kako bi upravljali računalom. Osobe s oštećenjem vida mogu koristiti programe za čitanje teksta sa zaslona uz pomoć sintetizatora govora. Također, mogu koristiti programe za uvećavanje teksta na zaslonu. Osobe sa specifičnim teškoćama učenja mogu koristiti različite programe za spelling i tzv. speech-to-text programe, odnosno programe koji govor prebacuju u tekstualni zapis i obrnuto. (Barić i sur., 2012).

Isti autori navode rezultate istraživanja provedenih na studentima s invaliditetom korisnicima pomoćne tehnologije, koji ukazuju na njezin pozitivan utjecaj na:

- podizanje razine akademskih postignuća studenata,
- osnaživanje studenata,
- omogućavanje dodatne kontrole učenja i podizanje razine neovisnosti,
- jačanje samopouzdanja,
- podizanje razine motivacije.

Spomenutim istraživanjima definirane su i neke moguće prepreke s obzirom na korištenje pomoćne tehnologije, koje primjećuju sami studenti s invaliditetom:

- nedostatak znanja studenata i administrativnog osoblja o primjeni pomoćne tehnologije,
- financijski trošak i način financiranja pomoćne tehnologije,
- nedostatna potpora u korištenju pomoćne tehnologije,
- loša komunikacija između administrativnog osoblja fakulteta i studenata,
- nedostatak računalne i programske opreme,
- nemogućnost pristupa računalima i internet.

Asistivna tehnologija

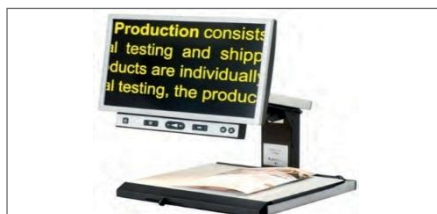
Pod asistivnim tehnologijama podrazumijeva se svaki proizvod, dio opreme ili sistem, bez obzira da li se upotrebljava u izvornom obliku, modifikovan ili prilagođen, koji se koristi da bi se povećale, održale ili poboljšale funkcionalne mogućnosti osoba sa invaliditetom (Encyclopedia of Disability, 2006). Asistivna tehnologija obuhvata instrumente, aparate, sredstva i uređaje koje osobe s invaliditetom koriste da bi obavili zadatke koje inače ne bi mogli da obave. Uz to, asistivna tehnologija obuhvata i alatke pomoću kojih te zadatke mogu da obave lakše, brže i bolje.

Studenti s oštećenjem vida

Raspon pomoćne tehnologije dostupan studentima s oštećenjima vida širok je te uključuje različite uređaje za orijentaciju i kretanje, telekomunikaciju, uređaje za pristup tiskanom materijalu, te različite vrste prijenosnih računala i računalnih programa. Najčešće korištena pomoćna tehnologija koju studenti s oštećenjima vida koriste je Closed Circuit Television (CCTV), odnosno videomagnifier, razni programi za povećavanje zaslona kao što je Zoom text, skeneri za tiskane dokumente, programi za čitanje zaslona kao Jaws koji sadrže glasovnu jedinicu za pristup informacijama na zaslonu, audioknjige, različite vrste diktafona te specifični hardverski dodaci kao što je, primjerice, Brailleov redak koji omogućava pristup tekstu u digitalnom obliku korištenjem taktilne percepcije, čitajući Brailleovo pismo (Barić i sur., 2012).

Slika 5. Brailleov redak (preuzeto s <http://www.savez-slijepih.hr>) Slika 6. Prijenosno elektroničko povećalo (preuzeto s <http://www.savez-slijepih.hr>)

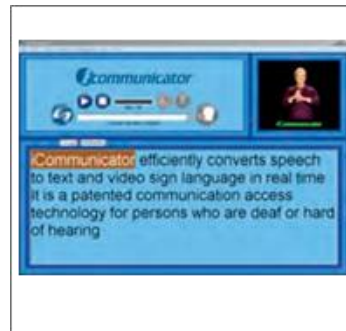
Slika 7. Elektroničko povećalo ili Closed Circuit Television (CCTV) (preuzeto s <http://www.savez-slijepih.hr>)

Studenti s oštećenjem sluha

Studenti s oštećenjima sluha koriste različite vrste pomoćne tehnologije, kao što su uređaji za pojačavanja zvuka npr. slušni aparati, kohlearni implantat ili neki drugi pomoćni uređaji za slušanje. Posebno korisnima smatraju se računalne komponente i prilagodbe kao korištenje vizualnih ključeva koji služe za prijenos zvukova na računalu. Danas su ujedno dostupni visokosofisticirani uređaji za prepoznavanje glasa kao iCommunicator preko kojega osobe s oštećenjima sluha imaju računalni pristup informacijama, ali u pismenom obliku (Barić i sur., 2012).

Slika 8. Slušni aparat (preuzeto s <http://www.bontech.hr>)

Slika 9. Sučelje iCommunicatora (preuzeto s <http://www.icommunicator.com/>)

Studenti s motoričkim oštećenjima

Studenti s motoričkim oštećenjima pomoćnu tehnologiju koriste uglavnom za omogućavanje pristupa računalu te u komunikacijske svrhe kao recimo programe za skeniranje, programe za prepoznavanje glasa (speech-to-text), dodirne podloge (touchpads), dodirne zaslone (touch screen), prilagođene tipkovnice, prilagođene miševe i sl.

Slika 10. Alternativni oblik računalnoga miša prilagođenoga nogama za osobe s invaliditetom (preuzeto s <http://www.abilityhub.com/mouse/>)

Slika 11. Računalni miš prilagođen za upravljanje (preuzeto s http://www.spd.org.sg/programmes/assistive/atc_alternativemouse.html)

Slika 12. Alternativna računalna tipkovnica prilagođena za korištenje jednom rukom
(preuzeto s http://www.spd.org.sg/programmes/assistive/atc_alternativekeyboards.html)

Studenti sa specifičnim teškoćama učenja

Studenti sa specifičnim teškoćama učenja osobito korisnom smatraju pomoćnu tehnologiju kao što su različite vrste diktafona koje koriste za snimanja predavanja i zadataka, aplikacije za provjeru pravopisa i gramatike i programi za čitanje teksta (text-to-speech).

Slika 13 . Olovka koja čita (Reading Pen), uređaj pogodan za osobe s disleksijom (preuzeto s <http://learningdisabilities.about.com/od/readingstrategies/gr/readingpen.htm>)

2.4. Psihosocijalne potrebe studenata s invaliditetom

Fakultet predstavlja jednu od najvećih prekretnica u životu jedne osobe. Polazak na fakultet nerijetko prati i odlazak od kuće i potpuno osamostaljivanje. Ovaj period je vrlo stresan za sve studente, a pogotovo za studente s invaliditetom. Iako većina njih "nose" svoj invaliditet već otprije, nailaze na mnoštvo novih situacija i novih prepreka s kojima se moraju suočiti.

Tranzicija od škole do fakulteta za određeni broj studenata stresna zbog toga što tijekom prethodnog školovanja nisu stekli dovoljno potrebnih predznanja niti ih je obrazovno iskustvo osposobilo da budu samoregulirani učenici i kritički mislioci (Buhin-Lončar, i sur. 2012).

Prema istraživanju procjene potreba studenata za podrškom tokom studiranja postoji pet faktora na skali ometajućih faktora te šest faktora na skali samoprocjene psihofizičkih i socijalnih teškoća (Dursany i sur. 2012).

Ti ometajući faktori mogu se grupirati u 5 skupina poteškoća:

- 1) Poteškoće prilagodbe na akademske zahtjeve (npr. tjeskoba vezana uz polaganje ispita, javna izlaganja, velika količina gradiva za učenje, zaostaci na studiju, nedostatak vremena...)
- 2) Poteškoće psihosocijalne prilagodbe (npr. nezadovoljstvo socijalnim životom, neprihvatanje od strane kolega, poteškoće prilagodbe mjestu studiranja...)
- 3) Preispitivanje izbora struke (npr. sumnja u pravilan izbor studija, nesigurnost u vezi buduće karijere,...)
- 4) Opterećenost vanjskim obavezama/okolnostima (npr. financijski problemi, posao koji radim uz studij, obiteljski problemi/okolnosti, loši uvjeti za učenje...)
- 5) Zdravstvene teškoće i invaliditet (npr. tjelesni invaliditet, oštećenje vida, disleksija, hronična bolest, psihička bolest ili smetnja...)

Najčešće teškoće vezane uz akademske obaveze odnose se na upravljanje vremenom, ispitnu anksioznost, javne prezentacije pred kolegama i nastavnicima, asertivno komuniciranje s kolegama i nastavnicima (asertivno komuniciranje podrazumijeva iskazivanje onoga što osoba želi na jasan način, poštujući svoja prava i osjećaje, ali i prava i osjećaje drugih), strah od neuspjeha, probleme s koncentracijom te teškoće s motivacijom za učenje.

Ako se student već početkom studija suoči s akademskim neuspjehom, moguća je posljedica gubitak samopouzdanja i motivacije za studiranjem (Buhin-Lončar i sur., 2012).

Dodatni faktori koji mogu utjecati na povišenu ranjivost kod studenata, posebno studenata na prvoj godini:

- preseljenje u drugi grad radi studija može uzrokovati gubitak ili odvojenost od društvene mreže,
- preseljenje u grad ili regiju čija je kultura naglašeno različita od kulture ili načina života u kojem je student odrastao,
- manjinski status među kolegama (po rodu, starosti, seksualnoj orijentaciji, mjestu odrastanja, društvenom staležu ili obrazovanju roditelja),
- postojanje vidljivog ili nevidljivog invaliditeta te posljedična društvena marginalizacija.

Također, postoje određene karakteristike ličnosti koje mogu povećati ranjivost pojedinaca. To su, primjerice, osobna ograničenja i nezrelost u ostvarivanju dubokih i značajnih odnosa s vršnjacima, emocionalna nestabilnost, neke značajke temperamenta, osjećaj usamljenosti, nedovoljno razvijene akademske vještine, izražen invaliditet i slično.

III METODOLOŠKI DIO RADA

PREDMET ISTRAŽIVANJA

Jedna od najčešćih prepreka kojim se osobe s invaliditetom susreću jeste pravo na dostupno i nesmetano obrazovanje. Iako se danas mnogo govori o inkluziji u odgojno-obrazovnim ustanovama, naročito u uključivanju osoba s invaliditetom u tzv. redovne škole, i dalje osobe s invaliditetom nailaze na brojne poteškoće u obrazovnom sistemu. Te poteškoće su izražajnije sa porastom stupnja obrazovanja. Tako, studenti s invaliditetom u visokoškolskim ustanovama se susreću sa brojnim poteškoćama pri samom upisu na studij iako prema Zakonu o visokom obrazovanju (Okvirni Zakon o visokom obrazovanju Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik BiH, 59/07), visokoškolska institucija ne smije vršiti diskriminaciju po bilo kojoj osnovi, uključujući i invaliditet (član 7).

Alat koji nam omogućuju jednostavnu provjeru stanja prava na obrazovanje u praksi je takozvana shema 4A Katarine Tomaševski, prve izaslanice Ujedinjenih naroda za pravo na obrazovanje. Tomaševski (2001) je razvila teorijski okvir u kojem definira pravo na obrazovanje kao pravo koje sadrži četiri osnovne dimenzije:

- a) Availability (raspoloživost): postoji li dovoljan broj adekvatno opremljenih obrazovnih ustanova i jesu li regionalno distribuirane?
- b) Accessibility (pristupačnost): jesu li te ustanove fizički i ekonomski dostupne, odnosno je li pristup jednak za sve društvene skupine?
- c) Acceptability (prihvatljivost): omogućuju li obrazovni programi kvalitetno obrazovanje, jesu li uvjeti studiranja u skladu sa minimalnim međunarodnim standardima?
- d) Adaptability (prilagodljivost): je li sustav fleksibilan, odgovara li interesima učenika/studenata, roditelja, manjina, šire društvene zajednice i tržišta rada; da li se sustav adekvatno prilagođava osobama s invaliditetom, manjinama i drugim marginaliziranim skupinama?

Vodeći se dimenzijama prava na obrazovanje, predmet ovog istraživanja jeste provjera pristupačnosti visokoškolskih ustanova na Univerzitetu u Sarajevu studentima s invaliditetom.

CILJ ISTRAŽIVANJA

Ovo istraživanje ima za cilj procjenu postojećeg stanja u pogledu pristupačnosti na fakultetima Univerziteta u Sarajevu studentima s invaliditetom kroz tri aspekta: aspekta dostupnosti informacija studentima s invaliditetom, psihosocijalni aspekt i aspekt arhitektonskih prilagodbi/rješenja.

Da bi dobili što relevantnije podatke, istraživanje je sprovedeno kroz tri segmenta:

- mišljenja studenata s invaliditetom o pristupačnosti fakulteta kojeg studiraju
- percepcija i stavovi akademskog osoblja prema studentima s invaliditetom
- prostorna pristupačnost fakulteta Univerziteta u Sarajevu studentima s invaliditeom

ZADACI ISTRAŽIVANJA

U skladu sa postavljenim ciljevima, postavljeni su sljedeći zadaci:

1. Ispitati razlog odabira fakulteta studenata s invaliditetom.
2. Istražiti kroz koje kanale komunikacije su dostupne informacije vezane za fakultetske obaveze studentima s invaliditetom.
3. Ispitati mišljenja studenata s invaliditetom o pristupačnosti fakulteta njihovim potrebama.
4. Utvrditi pristupačnost fakulteta studentima s invaliditetom kroz aspekt arhitektonske prilagodbe.
5. Ispitati percepciju vlastite kompetentnosti akademskog osoblja na fakultetima u radu s studentima s invaliditetom.

HIPOTEZE:

H: Fakulteti Univerziteta u Sarajevu nisu pristupačni studentima s invaliditetom.

H1: Studenti s invaliditetom biraju fakultet na osnovu prilagođenosti fakulteta njihovom invaliditetu.

H2: Informiranje studenata u vezi sa fakultetskim obavezama nije pristupačno studentima s invaliditetom.

H3: Studenti s invaliditetom smatraju da fakulteti na Univerzitetu u Sarajevu nisu pristupačni osobama s invaliditetom.

H4: Prostorna opremljenost fakulteta Univerziteta u Sarajevu nije prilagođena studentima s invaliditetom.

H5: Akademsko osoblje smatra da nije dovoljno kompetentno da odgovori potrebama studenata s invaliditetom.

METODE ISTRAŽIVANJA:

U istraživanju su korištene deskriptivna i komparativna metoda.

Prema Mužić (1999) deskriptivna metoda predstavlja skup znanstveno-istraživačkih postupaka s kojima se opisuju pojave u odgoju i obrazovanju, tj. Ispituje se stanje, a time i njihove osobine bez obzira na njihove uzorke. Deskriptivnu metodu se koristi u svrhu opisivanja stanja fakulteta u pogledu pristupačnosti prema studentima s invaliditetom.

Komparativna metoda se koristi kako bi se uporedile sličnosti i razlike između fakulteta kroz tri aspekta: aspekta dostupnosti informacija studentima s invaliditetom, pristupačnosti načina komunikacije i arhitektonskih prilagodbi/rješenja. Komparacijom se među pojavama uočavaju njihove sličnosti, zajednička obilježja ili međusobne različitosti (Žugaj et al., 2006).

TEHNIKE I INSTRUMENTI

Za utvrđivanje mišljenja akademskog osoblja i studenata s invaliditetom o pristupačnosti fakulteta potrebama studenata korištena je tehnika anketiranja. Kao instrument korišten je anketni upitnik koji je sačinjen od pitanja kombiniranog tipa.

Anketni upitnik za akademsko osoblje sačinjen je od Likertove skale koja broji 20 tvrdnji, te 8 pitanja otvorenog tipa. Ispitanik zaokružuje tvrdnju koja se najviše odnosi na njega, na skali od 1 do 5, gdje broj 1 označava potpuno neslaganje s tvrdnjom, broj 2 djelimično neslaganje s tvrdnjom, broj 3, ispitanik niti se slaže niti se ne slaže sa tvrdnjom, broj 4 označava djelimično slaganje s tvrdnjom, dok broj 5 označava potpuno slaganje sa tvrdnjom.

Anketni upitnik za student s invaliditetom je sačinjen na istom principu kao i prethodni upitnik, a sadrži 34 tvrdnje i 5 pitanja otvorenog tipa.

Da bi utvrdili koliko su arhitektonska rješenja fakulteta pristupačna studentima s invaliditetom, koristit ćemo tehniku sistematskog promatranja. Kao instrument korištena je unaprijed formulisana ček lista sa tvrdnjama kako bi utvrdili koliko su zastupljene arhitektonske barijere u odnosu na različite fakultete. Ček lista je formirana od 61 pitanja koja su podijeljena u nekoliko odjeljaka.

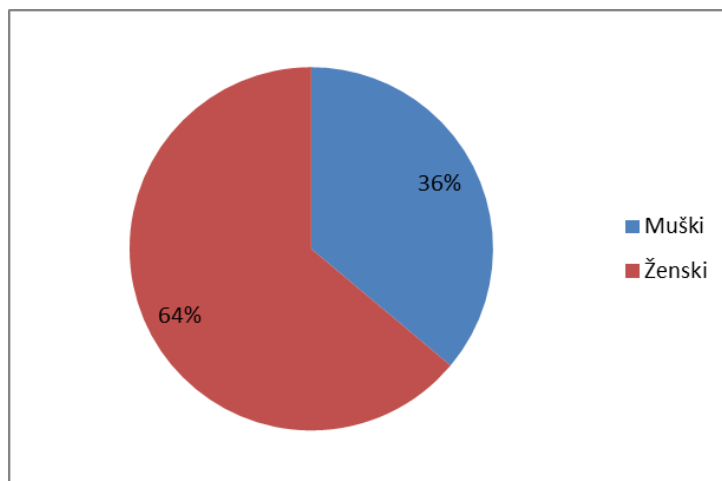
UZORAK

- **Fakulteti Univerziteta u Sarajevu**
- **Akademsko osoblje Univerziteta u Sarajevu**
- **Studenti s invaliditetom koji studiraju na Univerzitetu u Sarajevu**

U istraživanje su uključene sve visokoškolske ustanove Univerziteta u Sarajevu, tj. 22 fakulteta i tri akademije Univerziteta u Sarajevu.

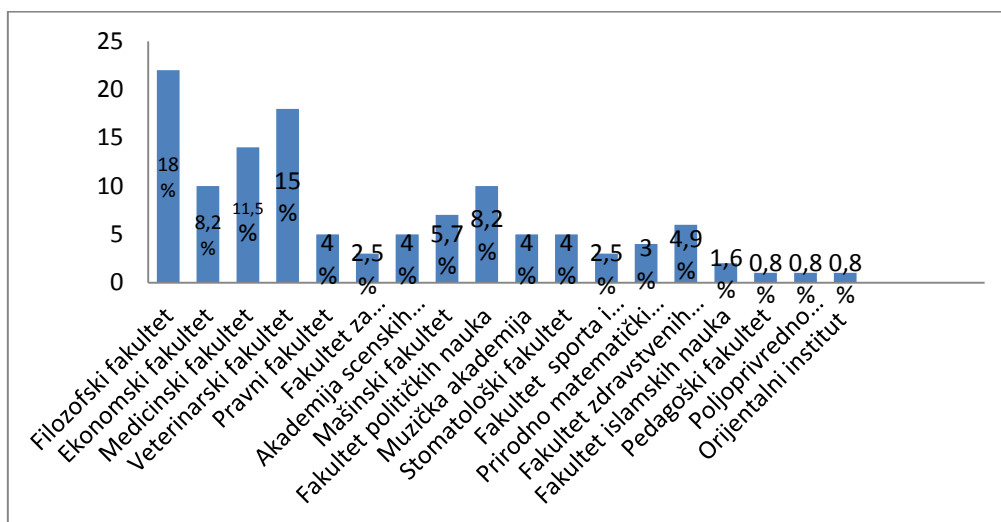
Od ukupno 877 nastavnika i 429 asistenata na 22 fakulteta i tri akademije na Univerzitetu u Sarajevu uzorak sačinjava 130 nastavnika i asistenata. Najveći broj učesnika u istraživanju je biran sa Filozofskog fakulteta koji broji najviše akademskog osoblja.

U ovom istraživanju učestvovalo je 78 profesorica i asistentica, te 44 profesora i asistenta Univerziteta u Sarajevu.

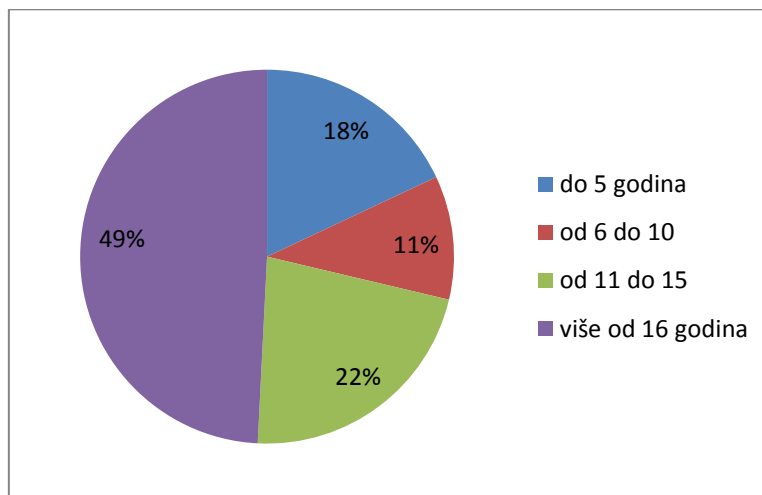
Grafikon 1. Spol akademskog osoblja

U istraživanju je učestvovalo akademsko osoblje sa 15 fakulteta, 2 akademiji i jednog instituta. Najveći broj upitnika su popunili zaposlenici Filozofskog fakulteta, te Veterinarskog fakulteta, a najmanji broj Prehrambenog fakulteta i Pedagoškog fakulteta.

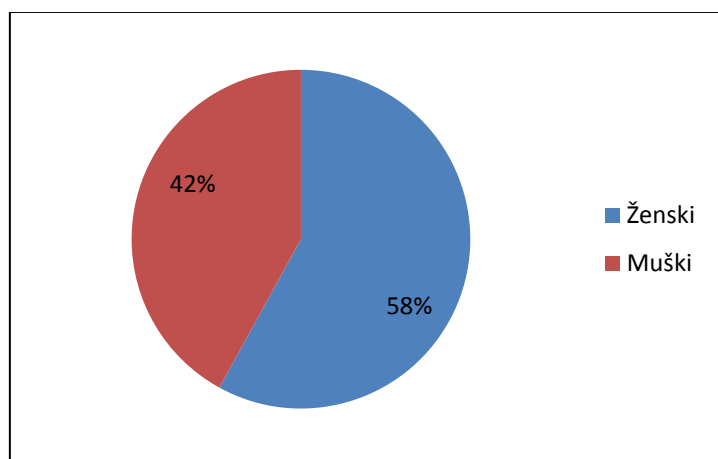
Grafikon 2. Radno mjesto

.Kada je u pitanju radni staž, skoro polovina popunjenih upitnika čine profesori koji imaju više od 16 godina radnog staža dok asistenti koji imaju do 5 godina radnog staža su slabije odgovarali na ovaj Upitnik, ukupno 18%.

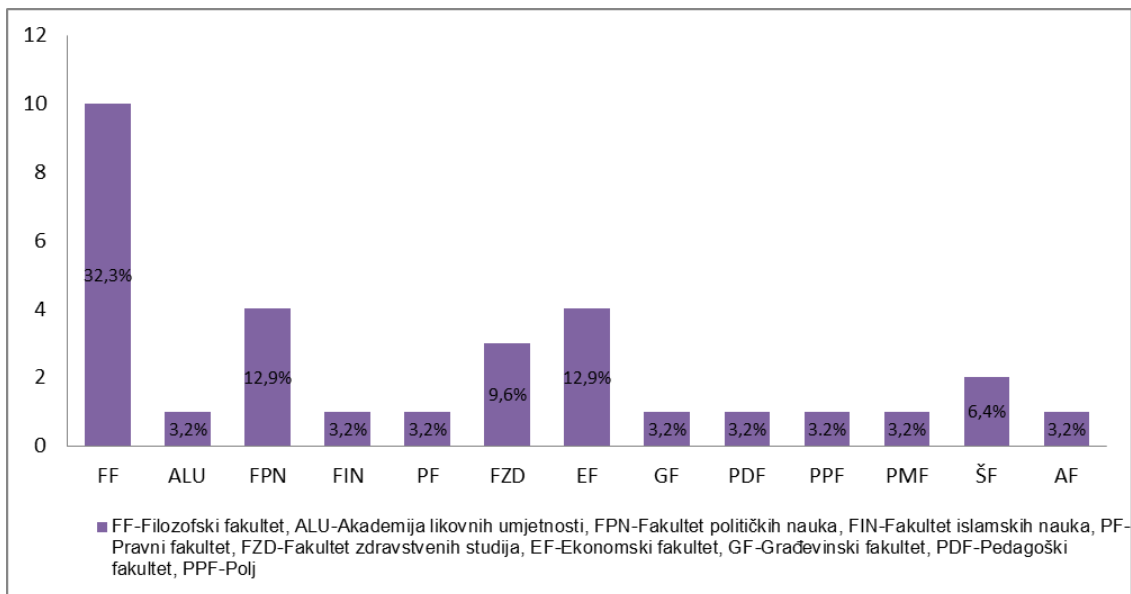
Grafikon 3. Radni staž

Od ukupno 29000 hiljada studenata na Univerzitetu u Sarajevu u evidenciji se nalazi njih 90 koji su se izjasnili kao studenti sa nekim specifičnim potrebama, a za potrebe istraživanja uspjeti smo doći do 31 studenta, i to 18 studentica i 13 studenata.

Grafikon 4. Spol ispitanika

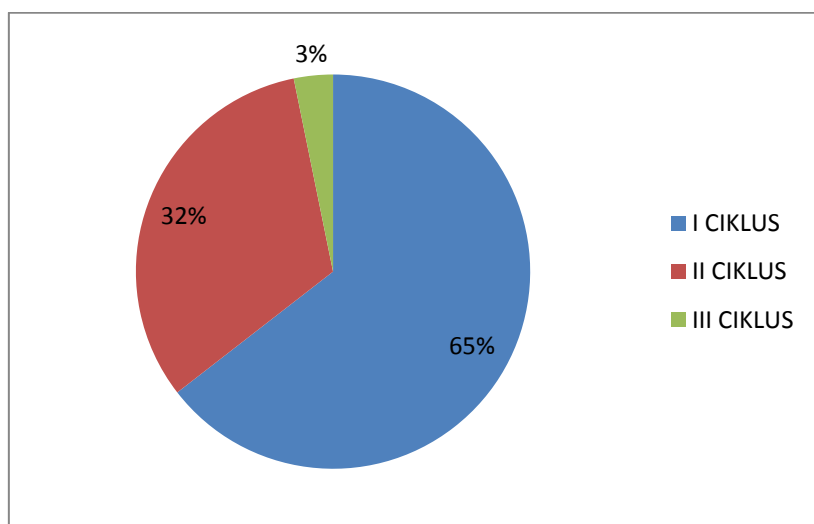
Najveći broj studenata koji su popunili ovaj upitnik pohađaju Filozofski fakultet u Sarajevu, i to 32,3% od ukupnog procenta studenata a potom Fakultet političkih nauka i Ekonomski fakultet sa 12,9%. Sveukupno, studenti sa 13 fakulteta su sudjelovali u ovom istraživanju. U najvećem broju, tj. na 8 fakulteta samo po jedan student je odgovorio na anketni upitnik.

Grafikon 5. Naziv fakulteta

S ovakvom pretpostavkom se i pošlo na početku istraživanja, obzirom da Filozofski fakultet broji najviše studenata.

Kada je u pitanju ciklus studija, njih 20 se nalazi na I ciklusu studija, 10 na drugom ciklusu i 1 na trećem ciklusu studija.

Grafikon 6. Ciklus studija

IV REZULTATI ISTRAŽIVANJA

2.5. Stavovi i mišljenje studenata s invaliditetom o pristupačnosti fakulteta

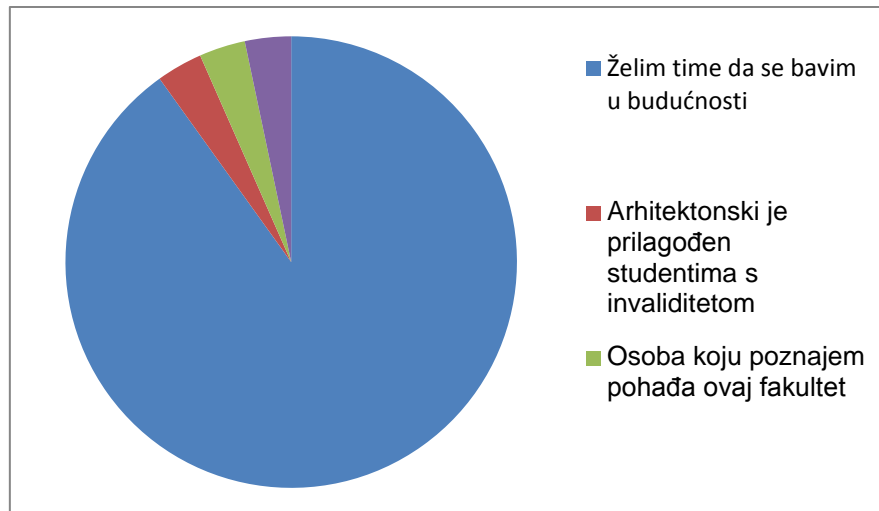
Ovaj dio istraživanja imao je za cilj ispitati stavove i percepciju studenata s invaliditetom o pristupačnosti fakulteta Univerziteta u Sarajevu. Istraživanje je sprovedeno u saradnji sa Uredom za podršku studentima Univerziteta u Sarajevu, obzirom da oni raspolažu svim potrebnim informacijama o broju studenata i njihovom kontaktu. Samim tim, zaobiđen je korak daljeg širenja imena studenata s invaliditetom te je njihov identitet istraživaču u potpunosti nepoznat.

Uspjeli smo dobiti odgovore od 31 studenta s invaliditetom odnosno procentualno 33,69% studenata, od njih ukupno 92, koliko ih se nalazi na evidenciji studenata s invaliditetom kojom raspolaže Ured. Bitno je također napomenuti da se na evidenciji nalaze samo studenti koji su se izjasnili kao osobe s invaliditetom, te stoga smatram da je taj broj na nivou Univerziteta mnogo veći. Međutim, u odnosu na sveukupan broj studenata na Univerzitetu u Sarajevu, taj broj je izuzetno nizak. Preliminarna istraživanja pokazuju da postoji veoma niska stopa uključenosti studenata s invaliditetom u visoko obrazovanje, uprkos pozitivnim zakonskim i sistemskim društvenim mjerama i proklamisanim ciljevima kojima se promovira potreba za punom socijalnom participacijom, obrazovanjem, profesionalnim osposobljavanjem i socijalnom inkluzijom osoba s invaliditetom (Bošković, 2014).

Istraživanje je sprovedeno putem anketnog upitnika koji je bio dostupan studentima s invaliditetom u online formi. Sastojao se od pitanja koji se tiču općih podataka studenta, pitanjima koja se odnose na stepen slaganja s određenim tvrdnjama, te pitanja otvorenog tipa kojima se željelo obuhvatiti malo veći doseg stavova studenata nego li je to moguće sa prethodnim pitanjima zatvorenog tipa.

U nastavku teksta prikazani su rezultati dobiveni ovim anketnim upitnikom. Radi što bolje preglednosti dobivenih rezultata korištene su i procentualne vrijednosti te grafički prikazi. Također, zbog preglednosti rezultata u tekstu neće svugdje biti prikazani neutralni odgovori ispitanika, tj. ondje gdje gdje istraživač smatra da nije potrebno navoditi neutralne odgovore ispitanika ili oni nisu od značajne važnosti za prikazivanje rezultata, isti neće biti ni navedeni. Istraživač se na samom početku ograđuje od bilo kakve generalizacije ističući da prikazani procentualni rezultati su prikazani na osnovu broja ispitanika, a ne nikako cjelokupne populacije.

Na pitanje razloga odabira fakulteta koji studiraju studenti s invaliditetom u najvećoj mjeri kao razlog navode to što žele time da se bave u budućnosti. U literaturi se navodi da su interesi za studij i motivi izbora studija važni za buduće zadovoljstvo studijem jer je zadovoljstvo studenata veće ako ga crpe iz hedonističkih motiva kao što su zainteresiranost za znanstveno područje i zadovoljstvo određenom profesijom, nego iz motiva korisnosti, odnosno mogućnosti zaposlenja, dobre zarade i sl. (Kesić i Previšić, 1998).

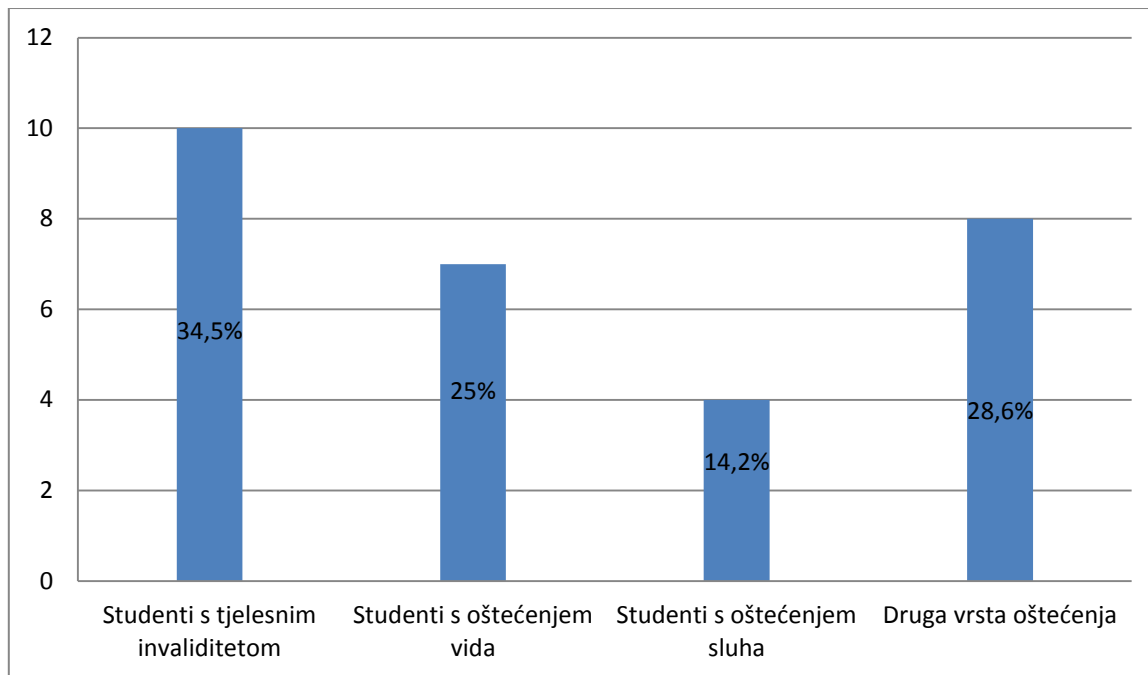
Grafikon 7. Razlog odabira studija

Kada se govori o kategorijama studenata s invaliditetom u literaturi se najčešće se govori o: studentima s tjelesnim invaliditetom, studentima s oštećenjem sluha, studentima s oštećenjem vida, studentima sa specifičnim teškoćama u učenju, studentima s mentalnim poteškoćama, studentima s teškoćama govorno-jezičke komunikacije, studentima s hroničnim bolestima (Dizdarević, Bijedić, 2014).

Radi bolje preglednosti, odgovori studenata su prikazani grafikonom tako što su podjeljeni s obzirom na već postojeće kategorije studenata s invaliditetom.

Tako govorimo o:

1. studentima s tjelesnim invaliditetom
2. studentima s oštećenjem vida
3. studentima s oštećenjem sluha
4. druga vrsta poteškoća (hronične bolesti, intelektualne teškoće, specifične teškoće u učenju).

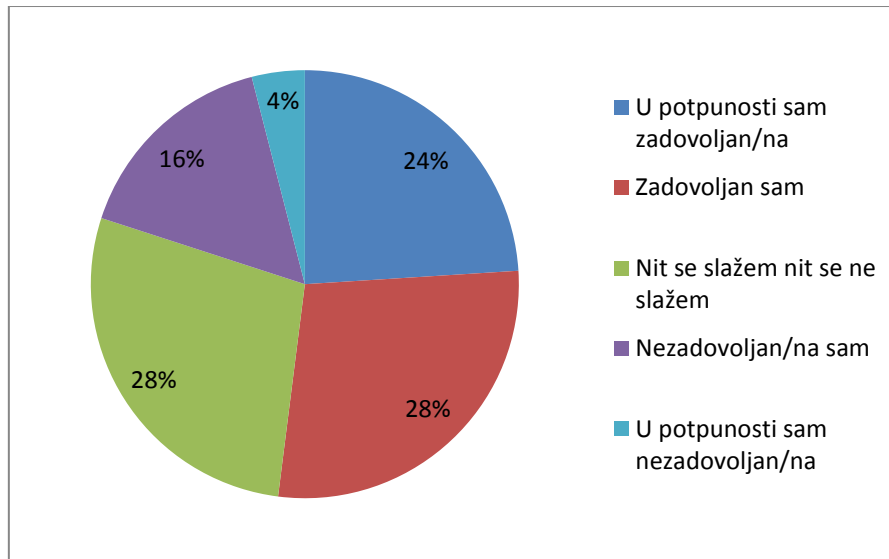
Grafikon 8. Vrsta invaliditeta

Iz grafikona vidimo da zapravo najveći procenat studenata koji su popunili upitnik jesu upravo studenti s tjelesnim invaliditetom.

Opće zadovoljstvo studijem studenata s invaliditetom

Poznato je da su zadovoljstvo studijem i interesi studenata, odnosno njihova motivacija za odabir određenog studija, neki od ključnih faktora kvalitete studija te da određuju uspjeh u studiju (Thombs, 1995.; Bezinović i sur. 1998).

Studenti su općenito zadovoljni fakultetom koji studiraju. Na pitanje „Zadovoljan sam fakultetom koji studiram“ 6 studenata je odgovorila da se u potpunosti slaže a 7 djelomično, zatim jedno da se u potpunosti ne slaže, te 4 da se djelomično ne slažu. Ostatak studenata, njih 13%, niti se slaže niti ne slaže. Također, 50% njih navodi da bi ponovo upisali isti fakultet, dok njih 37% navodi da bi svoj fakultet promijenili.

Grafikon 9. Zadovoljstvo studijem studenata s invaliditetom

Ukupno 60% studenata navodi da skoro pa nikako nisu upoznati s pravima studenata s invaliditetom, dok njih 33% navodi da poznaje djelimično ili potpuno prava koja imaju kao studenti s invaliditetom. Njih 35% također kaže da se zalaže za svoja prava na fakultetu, dok 25% njih navodi da to ne čine.

Arhitektonska pristupačnost fakulteta studentima s invaliditetom

Ukupno 61% studenata smatra da fakultet nije arhitektonski pristupačan za studente s invaliditetom, dok ostatak od 39% smatra da je opremljenost djelimična ili potpuna. Međutim, 56% studenata smatra da može da se lahko kreće u unutrašnjosti zgrade dok 21% studenata s invaliditetom je izrazilo nezadovoljstvo s koncipiranosti unutrašnjosti zgrade. Ukupno 50% studenata navodi da zgrada njihovog fakulteta ne posjeduje lift kao ni adekvatnu asistivnu tehnologiju. Da je pristup zgradi Fakulteta obezbjeđen smatra 48% studenata, te 71% studenata navodi da na fakultetu koji studiraju ne postoji toalet za invalide, dok njih 14% navodi da toalet postoji.

Nastava i odnos profesora prema studentima s invaliditetom

Studenti smatraju da ih profesori ne sažaljavaju zbog njihovog invaliditeta, njih 67% se ne slažu s ovom tvrdnjom, te se nijedan student nije izjasnio da u potpunosti osjeća da ga profesori sažaljavaju. Shodno tome, njih 59% je navelo da smatra da ga profesori cijene i poštuju. Ukupno 39% studenata navodi da ih profesori ohrabruju i podstiču njihov napredak, dok se 30% ne slaže s tom konstatacijom. Ostatak studenata niti se slaže niti ne slaže. Na pitanje „Osjećam da je profesorima stalo da uspijem“, njih 50% je odgovorilo potvrdno, 23% studenata da se ne slaže s tom tvrdnjom, te 27% da niti se slaže niti ne slaže. Također, 58% studenata navodi da su im profesori spremni pomoći u svakom trenutku, dok 25% studenata se ne slaže s ovom tvrdnjom.

Većinskim dijelom studenti su se izjasnili da se osjećaju ugodno na nastavi. Njih 66% je odgovorilo potvrdno, a 12% njih su rekli da se ne osjećaju ugodno na nastavi. Ostatak studenata niti se slaže niti ne slaže. Ukupno 50% studenata s invaliditetom navodi da su profesori susretljivi sa studentima, a 34% navodi da su profesori susretljivi prema studentu s invaliditetom. Njih 43% je ostalo suzdržano kada je u pitanju susretljivost prema studentu s invaliditetom. Međutim, većina studenata, njih 65% navodi da je zadovoljna pristupom profesora prema njima. Kada je u pitanju obezbjeđivanje posebnih materijala na kojima studenti s invaliditetom mogu da rade, njih 61% kaže kako im profesori ne obezbjeđuju potrebne materijale, a 35% se izjasnilo da im profesori obezbjeđuju posebne materijale, ukoliko je to potrebno. Ukupno 46% studenata se osjeća slobodno da traži bilo kakvu vrstu pomoći dok 36% studenata se izjasnilo da nije slobodno da traži neku vrstu pomoći od profesora.

Također, kada je u pitanju komunikacija većina studenata se izjasnila da komunicira putem maila, odnosno 70% studenata. Kada je u pitanju nastava, 61% studenata kaže da se rado uključuje u diskusije tokom predavanja, dok nijedan student se nije izjasnio da apsolutno ne želi da učestvuje u diskusijama. Ukupno 56% kaže kako im je omogućen pristup svim informacijama vezanim za studij, dok 26% studenata s invaliditetom smatra da im je pristup onemogućen. Također, njih 40% se izjasnilo da su im dostupne informacije o svim nastavnim aktivnostima, dok 31% smatra da obavještenost nije prikladna. Ostatak studenata niti se slaže niti ne slaže kada je u pitanju ova tvrdnja. 43% studenta navodi da profesori ne dopuštaju da studenti snimaju njihova predavanja, te samo 14% navodi da to profesori dopuštaju, ukoliko je potrebno. Ostalih 43% studenata navode da niti se slažu niti se ne slažu s ovom tvrdnjom. 72% studenata navodi kako je na vrijeme upoznato sa literaturom koju će koristiti za vrijeme trajanja semestra, dok 18% njih tvrdi suprotno.

Odnos s ostalim kolegama

Kada je u pitanju uzajamna pomoć, 40% studenata su se izjasnili da im njihove kolege ne pomažu pri zadacima, dok je 68% njih izjavilo da njihove kolege traže pomoć od njih. Također, njih 65% se izjasnilo da ih kolege na fakultetu cijene i poštuju, a 15% njih smatra da poštovanje apsolutno ne postoji. Zanimljivo je da su studenti s invaliditetom izjavili da više bivaju traženi za pomoć nego što im se nudi pomoć.

Biblioteka

Kada je u pitanju opremljenost biblioteke 61% studenata s invaliditetom smatra da je biblioteka prikladno prostorno opremljena, dok 17% njih navodi suprotno. Ukupno 75% studenta navodi da im je omogućen prohodan put do biblioteka, a 20% smatra da nailaze na prepreke prilikom kretanja do biblioteke. Međutim, 51% studenata navodi na fakultet koji studiraju ne posjeduje posebnu građu i uređaje za osobe s invaliditetom, a 25% studenata navode da biblioteke na njihovim fakultetima posjeduju adekvatnu vrstu građe i uređaja.

Studentima s invaliditetom su postavljena i tri pitanja otvorenog tipa. U istraživanju prednost treba dati pitanjima otvorenog tipa. To su pitanja na koja se ne može odgovoriti s "da" i "ne". Na taj način daje se mogućnost informantu da slobodnije iznese svoje viđenje problema (Bognar, 2000).

Na pitanje šta bi promijenili na fakultetu u cilju poboljšanja kvalitete njihovog studija, studenti su naročito izdvajali arhitektonske barijere njihovog fakulteta te su izrazili mnogostruko nezadovoljstvo kada je u pitanju koncepcija nastave. Većina studenata je ipak prepoznala trud i zalaganje profesora da odgovore na potrebe studenata s invaliditetom, te smatraju da nije problem u profesorima već u samoj organizaciji fakulteta i obavezama koje se nameću profesorima. U tabeli 1 možemo vidjeti neka od odgovora studenata.

Tabela 1. Prednosti i nedostaci studiranja

<p>Navedite šta biste promijenili na fakultetu u cilju poboljšanja kvalitete Vašeg studija</p>	<p><i>„Dodatni rok za studente koji nisu iz zdravstvenih razloga prisustvovati ispitu“; „Prostor na fakultetu, adekvatnu čitaonu i biblioteku“; „Ukinuti višesatne pauze, obavezna predavanja za vanredne studente, više prakse, pomoć, korištenje diktafona, bolje ozvučenje, pristup studentskoj službi, lift, način održavanja u nastavi, asistent u nastavi“...</i></p>
<p>Navedite nedostatke koje ste primjetili u toku studiranja na Vašem fakultetu</p>	<p><i>„Profesori ne izlaze u susret“; „Nekompetentnost profesora u radu sa OSI“; „Previše obavezujućih seminarskih radova i eseja“; „Wc nije u funkciji, lift, nedostatak udžbenika“...</i></p>
<p>Navedite Vaše mišljenje o cjelokupnom stanju inkluzivnosti na fakultetu koji pohađate</p>	<p><i>„Srednja ocjena“; „Profesori se trude koliko mogu“; „Zadovoljavajuće“; „Zapanjena sam koliko su profesori bili susretljivi kada mi se dešavao gubitak vida“; „Više pažnje se treba posvetiti inkluziji“...</i></p>

Iz navedenih odgovora vidimo da su studenti s invaliditetom uočili brojne nedostatke kada je u pitanju rad sa njima. Najviše se ti nedostaci odnose na nastavu, kao i na neke elemente prostorne pristupačnosti i adekvatne opremljenosti. Fakulteti bi trebali da imaju više „sluha“ za studente s invaliditetom, te da oslušuju njihove potrebe.

Rezime

Najveći broj studenata koji su sudjelovali u ovom istraživanju jesu studenti koji studiraju humanističke i društvene nauke. To je svakako bilo i očekivano, s obzirom da studenti s ovih polja imaju priliku da se više susreću s pojmom inkluzije u odnosu na ostale grupacije. Također, s obzirom da Filozofski fakultet broji daleko veći broj studenata od ostalih fakulteta, ne iznenađuje činjenica da upravo s tog fakulteta imamo najveći broj prikupljenih odgovora. U literaturi se navodi da osobe s invaliditetom, kao i tipične osobe, biraju fakultet na osnovu vlastitih preferencija, odnosno želje da se time bave u budućnosti, što i ovo istraživanje potvrđuje. Najveći procenat studenata koji su učestvovali u ovom istraživanju jesu studenti s tjelesnim invaliditetom. Međutim, trebamo uzeti u obzir da u ovom istraživanju učestvuje manje od polovine od ukupnog broja studenata s invaliditetom koji se nalaze u evidenciji Ureda za podršku studentima Univerziteta u Sarajevu, te nam nije poznato za ostatak studenata s invaliditetom o kojoj vrsti invaliditeta se radi. Također, tjelesni invaliditet je najvidljiviji, te samim tim i to može biti razlog ovog procenta. Zanimljivo je saznanje da su studenti većinskim dijelom zadovoljni sa pristupom i odnosom profesora prema njima. Svoje nezadovoljstvo u većoj mjeri pripisuju Upravi fakulteta i zahtjevima koji se nameću profesorima, te samim tim nisu zadovoljni ni načinom kako je nastava organizirana. Kada je u pitanju arhitektonska prilagodba potvrđena je prvobitna hipoteza da fakulteti nisu arhitektonski prilagođeni studentima s invaliditetom što navodi većinski broj ispitanika.

2.6. Stavovi i mišljenje akademskog osoblja o pristupačnosti fakulteta studentima s invaliditetom

U ovom dijelu istraživanja nastojala se ispitati percepcija akademskog osoblja o pristupačnosti fakulteta Univerziteta u Sarajevu studentima s invaliditetom. Kao i u prethodnom dijelu korištena je online forma ankete koja je prosljeđena akademskom osoblju na fakultetima Univerziteta u Sarajevu.

Opći stav akademskog osoblja o studentima s invaliditetom

Na pitanje da li treba omogućiti studiranje na fakultetima UNSA studentima s invaliditetom, 90% akademskog osoblja je odgovorilo potvrdno, a 7% njih je odgovorilo da se djelimično slaže da treba dok je svega 3% profesora odgovorilo da ne treba omogućiti osobama s invaliditetom studiranje na UNSA.

Kada je u pitanju niži stupanj obrazovanja istraživanja prije trideset godina (Stančić i Mejovšek, 1982, prema Hrnjica, 1991), jasno ukazuju da je stav nastavnika negativan prema uključivanju djece s teškoćama u razvoju u redovan školski sistem.

Međutim, kada je u pitanju visokoškolsko obrazovanje, ovo istraživanje pokazuje drugačije rezultate koji su mnogo pozitivniji.

Na osnovu toga, možemo donijeti tri pretpostavke kao moguće razloge ove neusklađenosti:

1. stavovi profesora prema studentima s invaliditetom su se promijenili u zadnjih 10 godina,
2. da su profesori na fakultetu otvoreniji za inkluziju, na fakultet dolazi manji broj studenata s invaliditetom, i to studenti s lakšim oblikom invaliditeta,
3. fakultetsko obrazovanje nije obavezno, te u prvi plan stavlja samoaktivitet studenta a ne profesora.

Sve to doprinosi lakšem radu profesora sa studentima s invaliditetom u odnosu na niži stupanj obrazovanja, te samim tim što nije obavezno profesori osjećaju manju opterećenost za uspjehom.

Nastava

Kada je u pitanju nastava, 68% akademskog osoblja tvrdi da bi dali drugačiji ispitni materijal studentu s invaliditetom u odnosu na onaj koji ima ostatak studenata, ukoliko je to potrebno, dok se 21% akademskog osoblja ipak izjasnilo da ne bi dalo studentu s invaliditetom drugačiji ispitni materijal.

Također, 75% profesora i asistenata navodi da bi dopustili studentu s invaliditetom da radi ispit u odvojenoj prostoriji ukoliko je to potrebno, dok njih 17% navodi da to ne bi dopustili. Kada je u pitanju davanje dodatnog vremena za izradu ispita, 74% akademskog osoblja se složilo da bi dali studentu više vremena za izradu ispita, dok njih 15% to ne bi učinili. Na pitanje „Studenta s invaliditetom bih u potpunosti oslobodio obaveznih zadataka u toku semestra, ukoliko je to potrebno“ 38% profesora i asistenata je označilo sa „Slažem se“ ili „Djelimično se slažem“ dok je 46% njih tvrdnju označilo sa „U potpunosti se ne slažem“ ili „Djelimično se ne slažem“. Da studentima s invaliditetom treba biti omogućen rad po individualiziranom nastavnom planu i programu smatra 61% akademskog osoblja, a 13% njih se ne slaže s tobom tvrdnjom. Međutim, tek 28% od ukupnog broja ispitanika smatra da je nastava u dovoljnoj mjeri prilagođena studentima s invaliditetom, a 47% ispitanika se ne slaže s tom tvrdnjom. Ostali ispitanici niti se slažu niti se ne slažu. Njih 43% smatra da aktuelni program rada ne odgovara potrebama studenata s invaliditetom, a 27% smatra da program rada može da odgovori na potrebe studenata s invaliditetom. Shodno tome, veliki broj profesora i asistenata, tačnije, njih 83% navodi da su spremni pripremati poseban materijal za studente s invaliditetom, dok 7,4% ispitanika navodi da nije spremno na to. Ukupno 93,4% ispitanika u Upitniku navodi da je spremno pomoći studentu s invaliditetom kao i dodatno raditi s njim, a 4% njih navodi da nije spremno pomoći studentu s invaliditetom u svakom trenutku.

Ukupno 72% akademskog osoblja smatra da je dovoljno upoznato s pravima osoba s invaliditetom, dok njih 10% navodi da nije dovoljno upoznato. Također, 58% ispitanika navodi da svakodnevno zastupa prava studenata s invaliditetom, a 16% njih navodi suprotno. Da bi pomogli studentu s invaliditetom u odbrani od bilo koje vrste nasilja i diskriminacije navodi 93,4% akademskog osoblja a 2,5% profesora i asistenata navodi da nije spremno ponuditi takvu vrstu pomoći studentu s invaliditetom.

Kompetencije akademskog osoblja za rad sa studentima s invaliditetom

Franulović (2009), u svom istraživanju, navodi da su studenti s invaliditetom zadovoljni sistemom obrazovanja, opsegom prava u obrazovanju, ali nisu zadovoljni izvođenjem nastave, prilagođenošću opreme i nastavnim pomagalima. Posebno se ističe nedovoljna pristupačnost informacijama studentima s invaliditetom, nedostatak formalne podrške od strane univerzitetskih tijela, neprilagođenost obrazovnih materijala specifičnim potrebama studenata s invaliditetom i nepripremljenosti nastavnog i nenastavnog osoblja za rad sa studentima s invaliditetom (Fejzić, 2007). Kada su u pitanju kompetencije za rad sa studentima s invaliditetom, 41% akademskog osoblja smatra da ima dovoljno znanja i iskustva za rad sa studentima s invaliditetom dok 33% njih navodi da nema dovoljno znanja i iskustva za rad sa studentima s invaliditetom. Da su imali priliku steći kompetencije o ovoj tematici kroz formalno obrazovanje navodi 32% akademskog osoblja dok 49,1% njih navodi da nisu imali tu priliku. Ukupno 31,1% akademskog osoblja navodi da zna da koristi asistivnu tehnologiju, a 45% njih navodi da istu ne zna koristiti. Međutim, 88% akademskog osoblja kaže da je spremno dodatno se usavršavati za rad sa studentima s invaliditetom, a 5% njih navodi da to nije spremno.

Dosadašnja saznanja (Fejzić, 2007) pokazuju da je, sistem podrške i pristupačnosti informacija studentima sa invaliditetom nedovoljan i nerazvijen, nedostatak stručnih službi kojima se studenti s invaliditetom mogu obratiti, neprilagođenosti obrazovnih materijala specifičnim potrebama studenata s invaliditetom, kao i nepripremljenosti nastavnog i nenastavnog osoblja za rad sa studentima s invaliditetom.

Kada je u pitanju arhitektonska prilagodba fakulteta studentima s invaliditetom, 49% akademskog osoblja smatra da su njihovi matični fakulteti arhitektonski prilagođeni studentima s invaliditetom u potpunosti ili djelimično, a 36,9% akademskog osoblja se ne slaže s tom tvrdnjom.

Također, i za akademskog osoblje je pripremljeno nekoliko pitanja otvorenog tipa koja su dostupna u tabeli ispod.

Tabela 2. Mišljenje akademskog osoblja o pristupačnosti fakulteta studentima s invaliditetom

<p>Po Vašem mišljenju, ko su osobe s invaliditetom?</p>	<p><i>„Osobe s fizičkim ili mentalnim nedostatkom“; „Nisam educiran da odgovorim“, „Studenti koji imaju određeni stepen invalidnosti (npr. nepokretni) ili određeno medicinsko stanje (npr. multipla skleroza)“, „Studenti/studentice s psihofizičkim karakteristikama koje im onemogućavaju da obaveze ispunjavaju na isti način kao i studenti/studentice koji nemaju takve karakteristike“, „Studenti kao i drugi“, „Poznat mi je termin lica sa posebnim potreba; konkretno sam ovdje pretpostavila najprije da se radi o licima koji imaju fizički invaliditet; kroz anketu sam shvatila da se podrazumijevaju lica sa intelektualnim poteškoćama“.</i></p>
<p>Opišite Vaše dosadašnje iskustvo u radu s studentima s invaliditetom?</p>	<p><i>„Fakulteti ne daju dovoljnu podršku nastavnicima za rad sa ovakvim studentima“, „Na fakultetima i Univerzitetu se o ovoj problematici ne prilazi sa potrebnom pažnjom“, „Fakulteti i Univerzitet nisu obezbjedili potrebnu edukaciju nastavnog i drugog osoblja, osobe sa invaliditetom očekuju da ih se pozitivno diskriminira“, „Pokaže li nastavnik razumijevanje može se suočiti sa zloupotrebom takvog stava od strane studenata“, Iizuzetni mladi ljudi“, „Nisam imao problema, iako je bilo situacija kada nisam bio siguran kako je najbolje da se postavim, npr, gluhonijemi studenti ili studenti sa govornim manama trebaju da drže prezentacije pred auditorijem“...</i></p>
	<p><i>„Nastava je organizirana u sali koja je dostupna studentima, prilagođen je štampani materijal, višestruko je ponovljeno gradivo kada je bilo potrebe za tim, omogućeni dodatni časovi, odgovarajuće pauze za odmor, otvoreno</i></p>

<p>Ako ste imali iskustvo rada sa studentima s invaliditetom da li ste prilagođavali Vaša predavanja studentima? Navedite primjer!</p>	<p><i>dodatno vrijeme za izradu testa radi umanjene motoričke sposobnosti ruku“, „Predavanja do sada nisu bila prilagođena“, „Jesam. Vodio sam računa da licem budem okrenut studentima za koje sam znao da su gluhonijemi kako bi mogli čitati sa usana“. „Da. Osiguravao sam da materijal bude mašinski čitljiv ili da je snimljen u audio formatu u MP3, ali nažalost ne u DASY formatu“.</i></p> <p><i>„Nisam prilagođavao predavanja jer u sali najčešće sjedi preko 100 studenata; tako da nije moguće ni rad sa studentima koji nemaju poteškoće. Međutim, uvijek sam tu ako imaju neku dilemu/ pitanje, izađem u susret u smislu da ih uvijek sačekam, dadnem više vremena za ispit, posebno mjesto u amfiteatru da ne moraju silaziti do dna“...</i></p>
<p>Na koji način ste prilagodili oblike vrednovanja studentima s invaliditetom?</p>	<p><i>„Nije vršeno prilagođavanje oblika vrednovanja rada u slučaju smanjene mobilnosti i motoričkih sposobnosti“; „U slučaju studenta sa oštećenjem sluha - prilagođen ispit vremenski - produženo vrijeme za izradu, pored pisanog klasičnog testa data su i dodatna pitanja i pojašnjenja za pojedina pitanja“. „U principu, nastojim zadržati iste oblike vrednovanja, ali prilagođavam same aktivnosti“, „Pismeno polaganje ispita“, „U količini materijala“...</i></p>
<p>Da li ste pohađali obuku u prethodnih pet godina vezano za rad sa studentima s invaliditetom?</p>	<p><i>„Da, edukacije koje je podržao Univerzitet i organizirao Ured za podršku studentima“, „NE“, „Ne, niti je bilo ikada prilike“, „Pohađala sam Obuku akademskog osoblja za inkluzivno obrazovanje na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu, u organizaciji Odsjeka za pedagogiju, 2018. godine“, „Nisam, izuzev nekoliko časova predavanja na programu Train“, „Samoedukacija, čitanje članak“, „Da- škola asistivne tehnologije u Zadru“...</i></p>
<p>Koja znanja i vještine su vam potrebni u radu sa studentima s invaliditetom?</p>	<p><i>„Prije svega dostupnost i spremnost da se izadje u susret takvim studentima“, „Emocionalne vještine“, „Potrebno je potpuno razumjevanje njihovih potreba, stilova učenja i tehničkih zahtjeva za prilagodbu materijala“, „Način</i></p>

	<p><i>komunikacije, poznavanje sposobnosti studenta, poznavanje specifične teškoće/invaliditeta studenta, metodika rada i način prilagođavanja sadržaja studentima. empatija, komunikacija, asertivno slušanje, uvažavanje različitosti, poštivanje ljudskih prava“...</i></p>
<p>Koje kanale komunikacije koristite u radu sa studentima s invaliditetom?</p>	<p><i>„Uglavnom e-mail, usmeno“, „Online, telefon, komunikacija sa roditeljima..“, „Konsultacije izravno, isto kao i sa ostalim studentima a studenta uvijek pitam šta mu više odgovara pa se onda fokusiram na kanal koji student izabere lično“. „Najčešće ovi studenti preferiraju email sa detaljnim informacijama ili eventualno da pozovu telefonom u kabinet“. „Do sada studenti sa invaliditetom su uvijek najavljivali svoje izostanke sa nastave zbog opravdanih razloga ili da neće moći pristupiti ispitu u planiranom terminu i slično“. „Komunikacija nije problem jer mislim da postoji volja obje strane da se studentu izađe u susret“...</i></p>
<p>Smatrate li da Vaš fakultet pruža kvalitetnu podršku studentima s invaliditetom?</p>	<p><i>„Ne, na žalost. Ne postoji dovoljan nivo educiranosti osoblja“, „Prilagodjen ulaz i nastojanje akademskog i neakademskog osoblja da u radu uzme u obzir i neke specifične potrebe ovih studenata/ica, svakako jeste neki vid podrške. Ali su zaista potrebni i dodatni resursi da bi ova podrška bila kvalitetnija, kako na mom Fakultetu, tako i na drugim institucijama“. „NE! Ta podrška izostaja ne institucionalnom nivou, studenti ovise od profesora i asistenta koji imaju (ili nemaju) volje, energije, emocija i sluha da prilikom kreiranja nastave vode računa o našim studentima koji nisu u mogućnosti pratiti redovan NPP“, „Studenti sa poteškoćama najviše pomoći i pažnje dobivaju od svojih kolega koji ih odvođe, dovode na fakultet, pomažu im da pronađu salu u kojoj se održava nastava, i sl“...</i></p>

Iako i u akademskom okruženju individualizovani pristup i zadovoljenje sasvim specifičnih potreba može biti jedini ispravan put podrške studentima s invaliditetom, ipak postoje i mjere i postupci koji mogu riješiti neka ključna pitanja zajednička svim studentima s invaliditetom, odnosno pojedinim kategorijama studenata, najčešće definisanim prema njihovom oštećenju (Kiš-Glavaš, Sokač, 2005). Međutim, za sve studente važi pravilo da su fleksibilnost i kompetencije nastavnika i administrativnog osoblja, praćeni osluškivanjem potreba i planiranim sistematskim delovanjem na njihovom zadovoljavanju, upravo onaj primeren pristup. Ono što doprinosi podizanju kvaliteta pristupačnosti akademskog okruženja su spremnost i prihvaćenost od strane institucije, pri čemu su podrška studentima, inkluzivno i holističko podučavanje i okruženje od presudne važnosti (Bošković, 2014).

Rezime

U upitniku o percepciji akademskog osoblja o studentima s invaliditetom najveći procenat odgovora zabilježen je od strane akademskog osoblja koji ima više od 16 god. radnog staža. Taj postotak nije bio predviđen na samom početku istraživanja, te je svakako pomalo iznenađujući, naročito ako uzmemo u obzir da je Upitnik bio dostupan samo u online formi, a stariji profesori nerijetko izbjegavaju takvu vrstu „komunikacije“.

Kada su u pitanju studenti s invaliditetom, akademsko osoblje većinskim dijelom ima pozitivan stav prema njima. Prema datim odgovorima, spremni su pomoći studentu s invaliditetom, zastupati njegova prava te mu pomoći u borbi od bilo koje vrste nasilja i diskriminacije. Postoji skoro 100% slaganje da studentima s invaliditetom treba omogućiti studiranje na visokoškolskim ustanovama. Profesori su spremni na svaki oblik prilagodbe nastave studentima s invaliditetom, međutim, nedostaje im saznanja o tome kako mogu olakšati studentu s invaliditetom. Nemaju dovoljno kompetencija za rad sa studentima s invaliditetom, a Univerzitet im ne pruža priliku za edukaciju o tome. Na nivou Univerziteta se vrlo rijetko organizuju seminari/treninzi/radionice vezane za inkluziju, a još manje se nude konkretne smjernice za rad sa studentima s invaliditetom. Pored toga, čak i kroz formalno obrazovanje su imali priliku sveg malo ili nimalo učiti o ovoj tematici. U većini slučajeva profesori se prvi put susretnu sa studentom tek pri prvom predavanju, bez prethodne obavještenosti da će njegov predmet pohađati student s nekom vrstom invaliditeta.

I sami profesori navode da aktuelni program rada ne može da odgovori na potrebe studenata s invaliditetom, te da su promjene nužne. Uprava fakulteta traži od profesora da rade sa velikim brojem studenata onemogućujući im tako bilo koji drugi oblik rada osim frontalnog, gdje on nema priliku individualno da se posveti studentu s invaliditetom, ili mu da odgovarajuće upute za rad. Tako profesori, prepušteni sami sebi, pokušavaju zajedno sa studentom pronaći najbolje rješenje za njegov rad, nastojeći pomoći studentu, ali ipak da ne izađu iz okvira dozvoljenog.

2.7. Prostorna pristupačnost fakulteta studentima s invaliditetom

Prostorna pristupačnost fakulteta Univerziteta u Sarajevu je najveća prepreka studentima s invaliditetom. Obilaskom fakulteta Univerziteta u Sarajevu nastojala se uvidjeti kolika je ta pristupačnost. Kako bi prikazali što relevantnije podatke, prostorna pristupačnost fakulteta prikazana je u vidu tabelarnog prikaza. Obzirom da nijedan fakultet nije u cjelini pristupačan, u tabeli je prikazana pristupačnost po određenim kategorijama. Za kriterij je prije svega uzeta vrsta invaliditeta.

Govoreći o osobama s invaliditetom govorimo o (Perin, 2015):

1. osobama s tjelesnom invalidnošću
2. osobama s hroničnim bolestima
3. osobama s oštećenjima sluha
4. osobama s oštećenjima vida
5. osobama s višestrukim oštećenjima
6. osobama s teškoćama u glasovno-govornoj komunikaciji
7. osobama s psihičkim i organskim smetnjama
8. osobama s intelektualnim teškoćama.

Za potrebe ovog dijela istraživanja, smatrali smo značajnim uzeti tri kategorije osoba s invaliditetom:

- osobe s tjelesnim poteškoćama,
- osobe s oštećenjem vida i
- osobe s oštećenjem sluha.

Razlog tome jeste što je prostorna pristupačnost neophodna za njihovo funkcionisanje dok za ostale kategorije ne postoje neke veće prostorne barijere te samim tim nije potrebna ni posebna arhitektonska opremljenost zgrade. Osobama s intelektualnim teškoćama najčešće nije potrebna posebna arhitektonska opremljenost fakulteta, a kada su u pitanju višestruke teškoće, one najčešće podrazumijevaju kombinaciju teškoća prikazanih u tabeli, tako da njih nećemo posebno izdvajati.

Također, za svaku kategoriju posebno su se ispitali pojedini elementi koji su podijeljeni na:

- Unutrašnju pristupačnost
- Vanjsku pristupačnost
- Učionice
- Toalet
- Posebne prostorije: biblioteka i čitaonica

Vrlo je bitno napomenuti da je način procjene pristupačnosti takav da ukoliko fakultet posjeduje osnovne elemente za kretanje i uslugu studenta s invaliditetom bez prepreka, fakultet je dobijao oznaku „P“, tj. označen je kao pristupačan. Također, ukoliko na fakultetu za određenu kategoriju ima više pristupačnih elemenata nego nepristupačnih, fakultet je isto označen kao pristupačnost. Npr. ukoliko fakultet posjeduje veći broj učionica u kojima je omogućeno nesmetano kretanje studentu u kolicima, klupe sa pomjerljivim mjestima, a ipak ne posjeduje posebno mjesto za osobu u kolicima u amfiteatru, data je ocjena pristupačnosti. Za svaku kategoriju se pristupalo i planu „B“, tj. da li je moguće da se neke stvari improvizuju kako bi bio omogućen pristup studentu s invaliditetom.

Također, postavljeni su osnovni kriteriji koji određuju pristupačnost fakulteta, pa tako fakultet koji nema lift u funkciji ili rampe i lift na stepenicama nije mogao biti označen kao pristupačan kada su u pitanju studenti s tjelesnim invaliditetom.

**Legenda: A-vanjska i unutrašnja pristupačnost; B-učionice, C-Toalet, D-biblioteka
P-pristupačno; N-nepristupačno, X-nije u funkciji trenutno*

Tabela 3 Arhitektonska pristupačnost fakulteta Univerziteta u Sarajevu studentima s invaliditetom

NAZIV FAKULTETA	STUDENTI S TJELESNIM INVALIDITETOM				STUDENTI S OŠTEĆENJEM SLUHA				STUDENTI S OŠTEĆENJEM VIDA			
	A	B	C	D	A	B	C	D	A	B	C	D
PRISTUPAČNOST	A	B	C	D	A	B	C	D	A	B	C	D
Filozofski fakultet	P	P	N	P	P	P	P	N	P	N	P	P
Ekonomski fakultet	P	N	N	P	P	P	P	N	P	P	P	N
Elektrotehnički fakultet	P	P	P	X	P	P	P	X	P	P	P	N
Šumarski fakultet	P	P	P	P	P	P	P	N	N	P	P	N
Poljoprivredno-prehrambeni fakultet	N	P	N	N	P	P	P	N	N	N	N	N
Katolički bogoslovni fakultet	N	P	N	P	P	P	P	N	N	P	N	N
Mašinski fakultet	P	P	P	N	P	P	P	N	P	P	P	N
Veterinarski fakultet	P	P	N	P	P	P	P	N	N	N	P	N
Građevinski fakultet	P	P	P	N	P	P	P	N	P	P	P	N
Arhitektonski fakultet	P	P	N	N	P	P	P	N	P	P	P	N
Fakultet sporta i tjelesnog odgoja	N X	P	P	N	P	N	P	N	N	N	P	N
Fakultet zdravstvenih studija	N	N	N	N	P	P	P	N	N	N	N	N
Medicinski fakultet	P	N	N	P	P	P	P	N	P	P	N	N
Prirodno-matematički fakultet	P	N	P	N	P	P	P	N	P	P	P	N
Fakultet za krim., kriminologiju i sigurnosne studije	P	P	P	P	P	P	P	N	P	P	P	N
Fakultet islamskih nauka	N	N	N	N	P	P	P	N	N	P	N	N
Pravni fakultet	P	N	P	N	P	P	P	N	P	P	P	N
Pedagoški fakultet	N	P	P X	N	P	P	P	N	N	N	P	N
Fakultet političkih nauka	N	N	P	P	P	P	P	P	N	N	P	N
Fakultet za upravu	P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	N
Akademija scenskih umjetnosti	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N
Akademija likovnih umjetnosti	N	P	P	N	P	P	P	N	N	P	P	N
Muzička akademija	N	N	N	N	P	P	P	N	N	N	N	N
Farmaceutski fakultet	N	P	N	N	P	P	P	N	P	P	N	N

Valja napomenuti da, iako neki fakulteti imaju toalet za osobe s invaliditetom, taj toalet nije u funkciji već služi kao neka vrsta „ostave“ te je zaključan. Takav je Pedagoški fakultet i Ekonomski fakultet. Isto tako, neki fakulteti poput Akademije likovnih umjetnosti imaju toalet za osobe s invaliditetom, međutim, put do toaleta osobi u kolicima nije prohodan jer je preuzak.

Medicinski fakultet posjeduje lift u funkciji, međutim osoba u kolicima ne može dohvatiti dugmad u liftu. Također, većinskim dijelom, fakulteti nemaju označenu dugmad brailleovim pismom, a nijedan fakultet nema zvučni znak za odlazak gore-dolje. Neki fakulteti imaju lift, međutim zbog širine vrata lifta onemogućeno je njegovo korištenje studentima s invaliditetom.

Na nekim fakultetima je u potpunosti onemogućen prilaz zgradi fakulteta osobi koja koristi kolici kao što je npr. Fakultet islamskih nauka te Katolički bogoslovni fakultet. Njih karakterište ogromne stepenice, bez pogodnog alternativnog prilaza.

Samo Fakultet za upravu ima vrata na ulazu sa automatskim otvaranjem, ali primjer dobre prakse jeste svakako Pravni fakultet gdje su ulazna vrata preteška za osobu koja koristi kolica te je za osobe s invaliditetom obezbjeđeno zvono na vratima pomoću kojeg mogu da obavijeste osoblje fakulteta da im treba pomoć pri ulasku. Pedagoški fakultet ima posebna vrata za ulazak namjenjena osobama s invaliditetom, međutim ona nisu u funkciji.

Neke od elemenata koje nije zadovoljio niti jedan fakultet su sljedeći: taktilne ploče u unutrašnjosti zgrade, zvučni znaci za odlazak gore/dolje u liftu, automatske česme za vodu, učionice označene sa brailleovim pismom. Samo Građevinski fakultet i Arhitektonski fakultet imaju orijentacioni plan pri ulasku u zgradu, a Ekonomski fakultet ima mapu gdje su ispisane lokacije prostorija što bi moglo poslužiti kao neka vrsta orijentacionog plana. Također, opremljenost biblioteke je vrlo oskudna te nijedan fakultet nema audio i video knjige za osobe s oštećenjem vida i sluha, kao i knjige na brailleovom pismu. Također, na fakultetima ne postoji ni program „text to speech“ dok lupa za studente s oštećenjem vida postoji samo na Filozofskom fakultetu. Tek se na ponekom fakulteta pronade neka knjiga na brailleovom pismo, međutim te knjige ne pripadaju stručnoj literaturi potrebnoj studentu.

Rezime

U globalu, fakulteti Univerziteta u Sarajevu nisu prilagođeni studentima s invaliditetom, kako je prvobitno i pretpostavljeno. Nijedan fakultet nije u potpunosti prilagođen studentima s invaliditetom. Neki fakulteti uopće ne posjeduju određene elemente nužne za stvaranje minimalne arhitektonske prilagođenosti studentima s invaliditetom, dok postoji i veliki broj fakulteta koji imaju te elemente ali nisu u funkciji. Prema subjektivnom mišljenju i učenom stanju na terenu najbolju prilagođenost imaju Građevinski fakultet, Pravni fakultet, Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Elektrotehnički fakultet, Mašinski fakultet, Fakultet za upravu i Šumarski fakultet. Svi ovi fakultet posjeduju ulaz bez barijera ili ugrađen neki alternativni element, lift u funkciji, označen toalet za studente s invaliditetom koji je pritom i prilagođen njima, te prilagođene učionice. Najmanje pristupačni jesu Fakultet islamskih nauka, Katolički bogoslovni fakultet, Akademija likovnih umjetnosti, Muzička akademija, Poljoprivredno-prehrambeni fakultet, Fakultet političkih nauka, Pedagoški fakultet i Akademija scenski umjetnosti. Niti jedan od ovih fakulteta ne posjeduje lift, te je stoga otežano kretanje u zgradi fakulteta studentima s invaliditetom. Također, fakulteti osim Fakulteta političkih nauka, Akademije scenskih umjetnosti i Pedagoškog fakulteta (toalet trenutno nije u funkciji) ne posjeduju toalet za osobe s invaliditetom. Ostali nedostaci ovih fakulteta jesu neadekvatno instalirano svjetlo, barijere na samom ulazu, veliki broj stepenica i sl. Osobi s tjelesnim invaliditetom je gotovo nemoguće studirati na ovim fakultetima. Jedina krajnja alternativa jeste da se sva predavanja održavaju u prizemlju fakulteta, međutim, i dalje na nekim fakultetima postoje još mnogobrojne prepreke kao što su nemogućnost odlaska u toalet, uski holovi, te nepristupačne učionice.

V ZAKLJUČAK

Ključne prepreke visokoškolskom obrazovanju studenata s invaliditetom u okviru nastavnog procesa očituju se u nedovoljnoj senzibiliziranosti i kompetentnosti nastavnog osoblja za pružanje primjerene potpore, nedostatnosti sustavne prilagodbe potrebne studentima s invaliditetom za praćenje nastave te nedostupnost prilagođene literature za osobe s oštećenjem vida (Korkut, Dorčić, 2014). Rezultati dobiveni ovim istraživanjem potvrđuju stavke o kojima se govori u literaturi kada je u pitanju pristupačnost nastave na visokoškolskim ustanovama. Ne samo da su studenti izrazili negodovanje u pogledu osmišljavanja nastave na način koji ne odgovara njihovim potrebama, već su i profesori i asistenti potvrdili isto. I sami profesori navode kako nemaju dovoljno kompetencija za rad sa studentima s invaliditetom, te da u većini slučajeva, oni moraju samostalno da pronalaze najbolja rješenja za rad kada dobiju studenta s invaliditetom u svom kolegiju. Samim tim, potvrđene su hipoteze koje su date na početku istraživanja da fakulteti na Univerzitetu u Sarajevu nisu pristupačni u skladu da njihovim specifičnim potrebama te da akademsko osoblje nema dovoljno kompetencija za rad sa studentima s invaliditetom.

U literaturi se navodi da osiguranje kvaliteta obrazovanja studenta s invaliditetom u visokom obrazovanju zavisi od mogućnosti tačne identifikacije njihovih potreba, konzistentnost u pristupu i dostupnosti usluga i stručnost, jednakosti u pristupu resursima i postojanju inkluzivnog kulture i politike u visokoškolskim ustanovama (Vogel, 2004). Osiguranje kvaliteta obrazovanja, takođe zavisi od kapaciteta institucija i spremnost da se predvide potrebe studenata i, u skladu sa njima, organizuje podrška.

Također, kada je u pitanju arhitektonska pristupačnost, donesen je zaključak da niti jedan fakultet nije u cjelosti pristupačan studentu s invaliditetom. Iako postoji veliki broj fakulteta koji makar kroz neke segmente mogu da odgovore potrebama studenata s invaliditetom, nažalost određeni fakulteti apsolutno nisu u mogućnosti da prime neke studente s invaliditetom jer ne zadovoljavaju odgovarajuće kriterije. Zabrinjavajuća je činjenica da pojedini fakulteti nemaju osposobljen pristup samoj zgradi ili da nemaju lift u zgradi fakulteta ili pak on nije u funkciji. Također, više od polovine studenata navode da fakultet nije arhitektonski prilagođen njihovim potrebama a sa istom tvrdnjom se slaže i veliki broj profesora.

Prvobitna hipoteza da studenti biraju fakultet na osnovu prilagođenosti fakulteta njihovim potrebama ovim istraživanjem je odbačena. Ipak studenti u najvećoj mjeri navodi da fakultet biraju na osnovu svojih preferencija prema određenom poslu i želji da se time bave u budućnosti.

Također, hipoteza da informiranje studenata u vezi sa fakultetskim obavezama nije pristupačno osobama s se ispostavila kao netačna, te više od polovine studenata smatraju da su im informacije vezane za nastavu dostupne na vrijeme kao i na pristupačan način.

Iako ne posjeduju u dovoljnoj mjeri kompetencije za rad sa studentima s invaliditetom, profesori navode da su spremni dodatno se usavršavati na tom polju. I sami studenti su prepoznali trud kod profesora da koliko je u njihovoj moći prilagode nastavu i nastavni sadržaj njima, te da u većini slučajeva neprilagođenost nije rezultat profesorovog nemara i negativnog stava prema studentima s invaliditetom već neprilagođenost dolazi od same institucije.

Također, kako su i sami navodili u toku moje posjete fakultetima, iako postoje prostorne barijere, smatram značajnim spomenuti da ne postoje barijere u ljudima. Profesori su spremni pomoći i otvoreni su za saradnju samo im je potrebno pokazati kako.

5.1. Prijedlozi za poboljšanje pristupačnosti fakulteta Univerziteta u Sarajevu studentima s invaliditetom

U skladu sa dosadašnjom literaturom te prepoznavanjem potrebe za pristupačnošću fakulteta Univerziteta u Sarajevu, postavljam sljedeće prijedloge:

1. Studentima s invaliditetom omogućiti nesmetano korištenje svih pomagala na fakultetu
2. Napraviti predavanja/trening/radionice za akademsko osoblje vezano za rad sa studentima s invaliditetom na nivou Univerziteta
3. U sklopu Ureda za podršku studentima koji funkcionise na nivou Univerziteta oformiti tim koji će pomagati akademskom osoblju u vidu smjernica za rad sa studentima s invaliditetom.
4. Angažirati studente da snimaju audio knjige za osobe s oštećenjem vida.
5. Angažirati studente da snimaju video snimke vezane za nastavu za osobe s oštećenjem sluha.
6. Ukloniti arhitektonske barijere unutar zgrade fakulteta
7. Prostorije unutar zgrade fakulteta označiti brailleovim pismom
8. Opremiti biblioteke shodno potrebama studenata s invaliditetom
9. Obezbjediti toalete za osobe s invaliditetom
10. Uključiti studente s invaliditetom u analizu kvaliteta visokog obrazovanja
11. Podsticati upisivanje fakulteta osobama s invaliditetom

VI LITERATURA

1. Alderman, M.K. (2004). *Motivation of Achivement: Possibilities for teaching and learning* (2nd ed.). Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
2. Barić, A., i sur. (2012). *Pristup informacijama i uslugama*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu
3. Bognar, L. (2000.) *Kvalitativni pristup istraživanju odgojno-obrazovnog procesa*, Zbornik Učiteljske akademije u Zagrebu, Zagreb, str. 45-54.
4. Borić S, Tomić R. (2012). *Stavovi nastavnika osnovnih škola o inkluziji*. *Metodički obzori* 2012;7(3)
5. Bošković, S., Rinčić, I. (2014). *Visoko obrazovanje studenata s invaliditetom u Hrvatskoj*, 21 (3) pregledni rad, Medicinski fakultet: Sveučilište u Rijeci Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/198806>
6. BRAIN.HE (2010). Dostupno na:
7. Buhin-Lončar, L. (2012). *Psihosocijalne potrebe studenata*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu
8. Dizdarević, A., M. Bijedić. (2014). *Univerzitetski vodič za podršku studentima s posebnim potrebama*, Svjetski univerzitetski servis: Sarajevo
Dostupan na: <http://ladislav-bognar.net/node/42>
Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=191179
9. Drusany, D., i sur. (2012). *Istraživanje procjene potreba studenata za podrškom tijekom studiranja*, Izvješće za Senat Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu
10. Džonston, K. (2014). *Pristup školi i obrazovno okruženje II – Univerzalni dizajn za učenje*, New York: UNICEF
11. European Union (2003a). *Council Resolution on equal opportunities for pupils and students with disabilities in education and training*. *Official Journal of the European Union*, 2003, 2003/C, 134/04, 6-7
12. Fajdetić, A., i sur. (2012). *Opće smjernice*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu
13. Farnell, T., Kovač, V., (2010). *Uklanjanje nepravednosti u visokom obrazovanju: prema politici "proširivanja sudjelovanja" u Hrvatskoj*. *Revija za socijalnu politiku*, Svezak 17, Br. 2, str. 257-275.

14. Fejzić, E., Fejzić, I. (2016), Humaniziranje izgrađene okoline osobe umanjениh tjelesnih mogućnosti, Arhitektonski fakultet u Sarajevu
15. Fejzić, E., (2007). *Osobe umjerenih tjelesnih sposobnosti i arhitektonske barijere* Kotor: Ekspeditio
16. Franulović, M., (2009). Neki aspekti kvalitete života studenata s invaliditetom, Diplomski rad, Studijski centar socijalnog rada, Pravni fakultet, Sveučilište u Zagrebu
17. Hrnjica, S. i sur., (2009). Škola po meri deteta 2. Beograd: Save the Children Program za Srbiju.
18. Hrnjica, S., (1991). Ometeno dete. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:KVKEh0EVIIMJ:www.brainhe.com/>
19. Kafedžić, Bjelan-Guska, Šušnjara, Osmić, Zukić (2018). Pedagoško-didaktički aspekti obrazovanja studenata s invaliditetom, Sarajevo: Dobra Knjiga
20. Karamatić Brčić M. Implementacija i provedba inkluzivnog odgoja i obrazovanja u sustavu redovnih škola. *Magistra Iadertina* 2012; 7(1):101-109.
21. Kesić, T., Previšić, J.(1998). Motivi upisa i zadovoljstvo nastavnim programom studenata ekonomskih i elektrotehničkih fakulteta u Hrvatskoj. *Društvena istraživanja*, 7 (4-5), 36-37.
22. Kiš-Glavaš, L.(2012). Univerzalni dizajn za učenje i akademski standardi/ Izvođenje nastave i ishodi učenja. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu
23. Kiš-Glavaš, L., Sokač, K. (2006). Istraživanje stavova poslodavaca o zapošljavanju osoba s invaliditetom. Međunarodni znanstveni i stručni skup Rehabilitacija: stanje i perspektive djece s teškoćama u razvoju i osoba s invaliditetom. Centar za rehabilitaciju Rijeka. Rijeka, 12.- 13. listopada. Zbornik radova. str. 56-64.
24. Korkut, S., Martinac-Dorčić, T. (2014). Izjednačavanje mogućnosti studenata s invaliditetom u visokom obrazovanju: iskustvo ureda za studente s invaliditetom sveučilišnog savjetovališnog centra, stručni članak vol.5, no.9.
25. Mihanović, V. (2010). Invaliditet u kontekstu socijalnog modela, Ministarstva zdravstva i socijalne skrbi Republike Hrvatske. Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=95112
26. Mihanović, V.(2010). Invaliditet u Kontekstu socijalnog modela. Pregledni članak. Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi Republike Hrvatske. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/63444>

27. Perin, V. (2015). Zapošljavanje osoba s invaliditetom, priručnik za poslodavce. Zadar: Zadarska Županija
28. Quinn, G. i Degener, T. (2002): The moral authority for change: human rights values and the worldwide process of disability reform. In G. Quinn & T. Degener et al (eds.), Human Rights and Disability: The current use and future potential of United Nations human rights instruments in the context of disability. New York, Geneva: United Nations; dostupno na web stranici www.unhchr.ch/disability/part1.htm#chapter1. pdf
29. Rose, D.H., & Meyer, A. (Eds.). (2006). A practical reader in Universal Design for Learning, Cambridge, MA: Harvard Education Press.
30. Sarrason, I.G. (1980). Test anxiety: Theory, research, and applications. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
31. Skočić Mihić, S. (2011). Spremnost odgajatelja i faktori podrške za uspješno uključivanje djece s teškoćama u rani i predškolski odgoj i obrazovanje (doktorska disertacija). Zagreb: Edukacijsko rehabilitacijski fakultet
32. Symington, L. (2004). Creating a Vision Σ Why Do I Need a Plan? (U) Mummery, A. (Ur.). Computer Resources for People with Disabilities. A Guide to Assistive Technologies, Tools and Resources for People of All Ages. 4th Edition. The Alliance for Technology Access. Alameda, Kanada: Hunter House Publishers
33. Vogel, M. (2004.) Editor's Note. American Academic, 1 (1): 1-6
34. Zahirovic, S. (2003), Priručnik o standardima pristupačnosti, Informativni centar za osobe s invaliditetom „Lotos“, Tuzla
35. Zeidner, M. (1998). Test anxiety: the state of the art. New York: Plenum.
36. Žiljak, T. (2005): Invaliditet je pitanje ljudskih prava: može li obrazovanje pomoći njihovu ostvarenju?, Anali Hrvatskog politološkog društva, 2, 1, 2006, 247-259.

VII PRILOZI

Prilog broj 1: Anketni upitnik za akademsko osoblje

Opći podaci

Spol M Ž

Fakultet _____

Zvanje _____

Godina radnog staža: _____

TVRDNJE	STEPEN SLAGANJA				
	1 (Ne slažem se)	2 Djelomično se ne slažem	3 Nit se slažem nit ne slažem	4 Djelomično se slažem	5 Slažem se u potpunosti
1. Osobama s invaliditetom bi trebalo biti omogućeno studiranje na fakultetu UNSA					
2. Studentu s invaliditetom bih dao drugačiji ispitni materijal od onog za ostale studente (ukoliko je to potrebno)					
3. Studentu s invaliditetom bih dao mogućnost da radi ispit u posebnoj prostoriji (ukoliko je to potrebno)					
4. Studentu s invaliditetom bih dao više vremena za izradu ispita od ostalih studenata (ukoliko je to potrebno)					
5. Studenta s invaliditetom bih u potpunosti oslobodio obaveznih					

zadataka u toku semestra (ukoliko je to potrebno)					
6.Studentima s invaliditetom treba omogućiti rad po individualiziranom planu i programu					
7.Upoznat sam s pravima osoba s invaliditetom					
8Nastava na fakultetu je u dovoljnoj mjeri prilagođena studentima s invaliditetom					
9.Svakodnevno zastupam prava osoba s invaliditetom					
10 Imam dovoljno znanja i iskustva za rad s studentima s teškoćama					
11.Aktuelni program rada na fakultetima odgovara potrebama studenata s invaliditetom					
12. Spreman sam pripremati poseban materijal za studente s invaliditetom					
13. Kroz svoje formalno obrazovanje sam imao/la priliku steći kompetencije o ovoj tematici					
14. Znam koristiti asistivnu tehnologiju u nastavi					
15. Pozitivno bih diskriminirao studenta s invaliditetom u odnosu na ostale studente					
16. Spreman sam dodatno raditi sa studentom s invaliditetom ukoliko se ukaže potreba za tim					

17. Spreman sam pomoći osobi s invaliditetom u svakom trenutku					
19. Spreman sam se dodatno usavršavati za rad sa studentima s invaliditetom					
20. Fakultet na kojem radim je arhitektonski prikladan za studente s invaliditetom (posjeduje lift, rukohvate, rampu)					
20. Pomogao bih studentu s invaliditetom od bilo koje vrste nasilja i diskriminacije					

1. Po Vašem mišljenju ko su studenti s invaliditetom?

2. Opišite Vaše dosadašnje iskustvo sa radom sa studentima s invaliditetom!

3. Ako ste imali iskustvo rada sa studentima s invaliditetom da li ste prilagođavali Vaša predavanja studentima? Navedite primjer!

4. Na koji način ste prilagodili oblike vrednovanja rada studenta s invaliditetom?

5. Da li ste pohađali obuku u prethodnih pet godina vezano za rad sa studentima s invaliditetom? Ukoliko jeste, navedite ih.

6. Koja znanja i vještine su Vam potrebne u radu sa studentima s invaliditetom?

7. Smatrate li da Vaš fakultet pruža kvalitetnu podršku studentima s invaliditetom?

8. Koje kanale komunikacije koristite u radu sa studentima s invaliditetom?

Prilog broj 2: Anketni upitnik za studente s invaliditetom

Opći podaci

SPOL M Ž

NAZIV FAKULTETA _____

CIKLUS STUDIJA _____

GODINA STUDIJA _____

VRSTA INVALIDITETA _____

	1 U potpunosti se ne slažem	2 Djelomično se ne slažem	3 Nit se slažem nit ne slažem	4 Djelomično se slažem	5 Slažem se u potpunosti
1. Zadovoljan sam Fakultetom koji pohađam					
2. Fakultet je arhitektonski prilagođen za studente s invaliditetom					
3. Osjećam da me profesori sažaljevaju zbog mog invaliditeta					
4. Kolege na Fakultetu mi pomažu pri zadacima					
5. Osjećam se ugodno na nastavi					
6. Sa akademskim osobljem komuniciram putem maila					
7. Osjećam da je profesorima stalo da uspijem					
8. Kolege na Fakultetu traže od					

mene pomoć za izradu nekog zadatka					
9. Svi nastavnici i saradnici su mi spremni pomoći u svakom trenutku					
10. Unutrašnjost zgrade Fakulteta je konstruisana tako da mogu lahko da se krećem					
11. Profesori me ohrabruju i podstiču moj napredak					
12. Profesori su izrazito susretljivi sa studentima					
13. Osjećam da me profesori cijene i poštuju					
14. Profesori su izrazito susretljivi prema meni					
15. Osjećam da me kolege na Fakultetu cijene i poštuju					
16. Profesori mi obezbjeđuju posebne materijale na kojima mogu da radim na nastavi (ukoliko je to potrebno)					
17. Zadovoljan sam pristupom profesora prema meni					
18. Ponovo bih upisao isti fakultet					
19. Fakultet koji pohađam posjeduje lift					
20. Fakultet koji studiram posjeduje adekvatnu asistivnu tehnologiju					
21. Upoznat sam s pravima koje					

imam kao student s invaliditetom					
22. Rado se uključujem u diskusije u toku predavanja					
23. Zalažem se za svoja prava na Fakultetu					
24. Omogućen mi je pristup svim informacijama vezanim za moj studij					
25. Blagovremeno sam obavješten o svim nastavnim aktivnostima					
26. Slobodan sam da tražim bilo kakvu vrstu pomoći od akademskog osoblja					
27. Profesori i saradnici dopuštaju da se snimaju njihova predavanja (ukoliko je to potrebno)					
28. Pristup zgradi Fakulteta je nesmetan (postoje posebna parkirna mjesta, prilazne rampe i sl.)					
29. Profesori i saradnici mi pripremaju pisani materijal sa nastave (ukoliko je to potrebno)					
30. Na Fakultetu postoji toalet za studente s invaliditetom					
31. Omogućen mi je nesmetan pristup biblioteci Fakulteta					
32. Biblioteka na Fakultetu je					

prostorno opremljena i uređena					
33. Biblioteka na Fakultetu posjeduje posebnu građu i uređaje za studente s invaliditetom (zvučne knjige, povećalo, knjige na brajici, itd.)					
34. Na vrijeme sam upoznat sa literaturom koju ćemo koristiti u toku semestra					

1. Fakultet koji trenutno pohađam odabrao sam jer:

- a) Želim time da se bavim u budućnosti
- b) Arhitektonski je prilagođen studentima s invaliditetom
- c) Osoba koju poznajem pohađa taj fakultet
- d) Nešto drugo _____

2. Navedite šta biste promijenili na Fakultetu u cilju poboljšanja kvalitete Vašeg studija

3. Navedite nedostatke koje ste primjetili u toku dosadašnjeg studija

4. Navedite Vaše mišljenje o cjelokupnom stanju inkluzivnosti na Fakultetu koji pohađate

5. Kojim temama/predavanjima/radionicama bi željeli prisustvovati u Uredu za podršku studentima s invaliditetom?

Prilog broj 3: Ček lista o arhitektonskoj pristupačnosti fakulteta studentima s invaliditetom

Naziv visokoškolske ustanove	
------------------------------	--

1.1. Vanjska pristupačnost

TVRDNJA	DA	NE
1. Postoji parking mjesto za osobe s invaliditetom (Broj mjesta: ____)		
2. Parking mjesto za osobe invaliditetom je označeno		
3. Parking mjesto za osobe s invaliditetom se nalazi blizu ulaza u objekat		
4. Putanja prema ulazu u objekat je bez barijera		
5. Postoji ukošen ivičnjak i/ili rampa na ulazu u objekat		
6. Ukošeni ivičnjak i/ili rampa su dovoljno široki za kolica		
7. Ukošeni ivičnjak i/ili rampa su obloženi neklizajućom površinom		
8. Slobodni ulaz(i) u objekat su označen(i) Međunarodnim znakom invaliditeta		
9. Postoji orijentacionalni plan na ulazu u zgradu		

1.2. Unutrašnja pristupačnost

10. Na ulazu se nalaze stepenice?		
11. Postoji rampa za kolica na stepenicama u unutrašnjosti objekta		
12. Postoji lift za kolica na stepenicama u unutrašnjosti objekta		
13. Postoji rukohvat uz stepenice		
14. Ulaz je dovoljno širok za kolica		
15. Vrata na ulazu u zgradu imaju senzor za automatsko otvaranje		

1.3. Holovi, prilaz višim spratovima i prostorijama

16. Imaju neklizajuće površine na podu hola		
17. Ukoliko podovi imaju tepih: tepih je lagan za nesmetano kretanje pomoću kolica		
18. Holovi su dovoljno široki da se osoba u kolicima može slobodno kretati		
19. Zgrada ima lift u funkciji		
20. Vrata lifta su dovoljno široka za korištenje osobama u kolicima		
21. Vrata lifta dovoljno dugo ostaju otvorena za ulazak osoba u kolicima		
22. Dugmad u liftu je na visini na kojoj ih može koristiti osoba u kolicima		
23. Dugmad u liftu je obilježena brailleovim pismom		
24. Postoje zvučni znaci za odlazak gore/dolje u liftu		
25. Sve stepenice u zgradi su jednake visine i dubine		
26. Stepenice su obložene neklizajućim materijalom		
27. Postavljene su taktilne ploče u unutrašnjosti zgrade		

1.4. Znakovi u zgradi

28. Osobe s invaliditetom mogu lako pronaći informacije i/ili urede uprave		
29. Instalirano je svjetlo da osobe s oštećenjem vida mogu jasno identificirati znakove		
30. Postoji kontrast između zidova i vrata prostorija		
31. Znakovi su postavljeni na visini na kojoj osobe u kolicima i osobe oštećenog vida mogu jasno vidjeti		
32. Glavne rute izlaza u slučaju opasnosti su lako dostupne osobama sa tjelesnim invaliditetom		
33. Instrukcije za izlaženje u slučaju opasnosti su na prilagođenoj visini i sa dovoljno velikim slovima		
34. Postoje audio i vizuelni alarm sistemi		
35. Vrata za izlaz u slučaju opasnosti se jasno razlikuju od ostalih vrata		

1.5. Učionice

36. Učionice su jasno naznačene brojevima ili drugim znakovima kako bi ih sve osobe jasno vidjele		
37. Učionice su naznačene brailleovim pismom		
38. Podovi su od neklizajućeg materijala		
39. Dostupna su barem dva pomjerljiva mjesta koja se mogu prilagoditi osobama u kolicima u učionici		
40. Ukoliko je u pitanju amfiteatar: postoji mjesto za osobe u kolicima		
41. U učionicima je omogućeno nesmetano kretanje osobi s invaliditetom		
42. Osvjetljenje je na plafonu učionice		
43. Osvjetljenje je dovoljno jako tako da osobe slabog vida mogu jasno vidjeti profesora		

1.5. WC

44. Postoji WC koji je jasno naznačen za osobe s tjelesnim invaliditetom		
45. Vrata na WC-u su dovoljno široka za ulazak sa kolicima		
46. Osoba s invaliditetom može nesmetano da se kreće do WC-a		
47. Lavaboji su na visini prilagođenoj osobama u kolicima		
48. Slavine za vodu su automatske		
49. Uz wc školjku se nalaze dva sklopiva držača za ruke		
50. Ogledalo je na visini prilagođenoj osobama u kolicima		
51. WC je jasno označen za osobe s vidnim oštećenjem		
52. Wc je dovoljno širok za nesmetano kretanje osoba u kolicima		

1.6. Posebne prostorije (biblioteke, čitaone i sl.)

53. Put prema biblioteci je prohodan		
54. Put prema biblioteci je označen		
55. Osoba u kolicima se može lako kretati u biblioteci		
56. Dostupne su audio i video knjige za osobe s oštećenjem vida i sluha		
57. Dostupne su knjige na brailleovom pismu za osobe s oštećenjem vida		
58. Računari su na prilagođenoj visini osobama u kolicima		
59. Ulaz u biblioteku je dovoljno širok za kolica		
60. U čitaoni je korisnicima dostupan program „text to speech“		
61. U čitaoni je studentima s oštećenjem vida dostupna „lupa“		